

ΕΘΝΙΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ &
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Κ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

Ελληνική οικονομία και ανάπτυξη 1950-2010.
"Από την «Περιφέρεια» στο «Κέντρο»;"

Επιβλέπουσα: Helga Stefansson

Σπουδάστρια: Βασιλική Σιούτα

ΑΘΗΝΑ - 2010

Περίληψη

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να προσδιορίσει και να αναλύσει τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και να εξακριβώσει τις στρατηγικές που ακολούθησε η Ελλάδα, προκειμένου να επιτύχει οικονομική ανάπτυξη.

Ειδικότερα επιδιώκεται η καταγραφή και η ανάλυση της εξέλιξης της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας την περίοδο 1950-2010, ώστε να προσδιοριστούν τόσο οι περιορισμοί, όσο και οι δυνατότητες για την Ελλάδα να βελτιώσει την οικονομική της απόδοση. Μελετώντας και παρουσιάζοντας τις επιλογές της οικονομικής πολιτικής, επιχειρείται η απάντηση στο ερώτημα αν η Ελλάδα ανήκει στην «Περιφέρεια» ή στο «Κέντρο» του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Για τον προσδιορισμό της απάντησης εξετάζεται η θεωρία της εξάρτησης.

Επιπλέον, η προσπάθεια επικεντρώνεται στην ανάλυση μακροοικονομικών μεγεθών, όπως είναι το ΑΕΠ, ο ρυθμός ανάπτυξης, οι εξαγωγές και οι ξένες επενδύσεις.

Στο τέλος παρουσιάζονται συγκεντρωτικά συμπεράσματα και προτάσεις για την εξελικτική πορεία της ελληνικής οικονομίας.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πρόκειται για μια συγκριτική ανάλυση κατά την οποία συλλέχθηκαν, μελετήθηκαν και αναλύθηκαν στατιστικά δεδομένα που προέκυψαν από δευτερογενή έρευνα με τη συλλογή πληροφοριών και δεδομένων δημοσιευμένων σε ελληνικά και ξενόγλωσσα βιβλία, σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά και μελέτες. Καθώς η εργασία είχε στόχο να μελετήσει μια δυναμική διαδικασία κρίθηκε απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί μέθοδος ποιοτικής έρευνας.

Λέξεις κλειδιά:

Ελληνική Οικονομία, ανάπτυξη, θεωρία εξάρτησης, περιφέρεια, κέντρο.

Summary

The aim of this paper is to determine and to analyze the basic characteristics of the Greek economy and to ascertain the strategies that Greece employed, in order to achieve economic growth.

More specifically this paper seeks to record and analyze the development of Greek economic policy from 1950-2010, so as to determine both the restrictions, and the possibilities for Greece to improve its economic output. Through studying and presenting the choices made in the economic policy of this period, an attempt is made to answer the question of whether Greece belongs to the “Region” or to the “Centre of” the world economic system. In order to address this question, Dependency Theory is utilized.

Moreover, our approach focuses on the analysis of macroeconomic indicators, such as GNP, the rate of growth, exports and foreign investment. In final section of the paper, we summarize the conclusions reached and make proposals regarding the evolutionary course of Greek economy.

It is important to be note that this paper employs a comparative analysis. The statistical data collected, studied and analyzed came from secondary research conducted through the collection of information published in Greek and foreign language volumes, as well as in Greek and international academic journals and studies While the work aimed at the analysis of a dynamic process, it was judged essential to use the method of qualitative research.

Key Words:

Greek Economy, growth, theory of dependence, region, centre.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1: Εννοιολογικές προσεγγίσεις: Η θεωρία της εξάρτησης	5
Κεφάλαιο 2: Από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι τη Δικτατορία (1950-1967).....	15
Κεφάλαιο 3: Η Δικτατορία (1967-1974)	24
Κεφάλαιο 4 : Η «Μεταπολίτευση» (1974-1989).....	27
Κεφάλαιο 5: Στον «αστερισμό» της ONE (1989-2008).....	36
Κεφάλαιο 6: Ελλάδα και Ευρωπαϊκός Νότος	56
Κεφάλαιο 7: Συμπεράσματα-Προτάσεις	59
Βιβλιογραφία	63
Παράρτημα	69

Εισαγωγή

Η οικονομική εξέλιξη της Ελλάδας κατά τον 20ό αιώνα δεν είναι «γραμμική», αλλά γνωρίζει καμπές, διακυμάνσεις ανακατατάξεις, που συνδέονται με τα μεγάλα εσωτερικά, διεθνή, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά συμβάντα της κάθε περιόδου.

Η μεταπολεμική ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζεται από την διαδοχή φάσεων ταχείας μεγέθυνσης του ΑΕΠ και στασιμότητας. Το ιστορικό γίνεσθαι αναδεικνύει την πολυπλοκότητα των κοινωνικο-οικονομικών εξελίξεων. Οι αρνητικές πτυχές της σημερινής ελληνικής πραγματικότητας φαίνεται να σχετίζονται άμεσα με την συντελούμενη οικονομική ανάπτυξη όλων των προηγούμενων δεκαετιών.

Η πρόσφατη οικονομική κρίση και οι αλλαγές στην παγκόσμια ισορροπία αποδεικνύουν το γεγονός, ότι παρά τις προσπάθειες της Ελλάδας για πραγματική σύγκλιση, τόσο τα ελλείμματα(δημοσιονομικό και το έλλειμμα το ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών), όσο και τα χρέη (δημόσιο και εξωτερικό) αυξάνονται διαρκώς. Η θέση της ελληνικής οικονομίας στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα αποτελεί αντικείμενο της διεθνούς προσοχής λόγω των δημοσιονομικών της προβλημάτων και των διαρθρωτικών της αδυναμιών.

Στόχος της συγκεκριμένης εργασίας είναι η παρουσίαση της εξελικτικής πορείας της ελληνικής οικονομίας από το 1950 έως το 2010, η ανάλυση της οικονομικής πολιτικής και η ανάδειξη των προϋποθέσεων διεθνοποίησής της. Μελετώντας και παρουσιάζοντας τις επιλογές και τις στρατηγικές που ακολούθησε η Ελλάδα στον τομέα της οικονομίας, θα προσπαθήσω να απαντήσω στο ερώτημα αν η Ελλάδα ανήκει στην « Περιφέρεια» ή στο «Κέντρο» του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Για τον προσδιορισμό της απάντησης, κρίνεται απαραίτητη η εξέταση της θεωρίας της εξάρτησης.

Κεφάλαιο 1: Εννοιολογικές προσεγγίσεις: Η θεωρία της εξάρτησης.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το ζήτημα της ανάπτυξης¹ κατέχει κυρίαρχη θέση στην οικονομική πολιτική, καθ' όσον εγείρει καίρια ερωτήματα που αφορούν τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας, της κοινωνίας, του πολιτικού συστήματος και τον ρόλο μιας χώρας στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Οι ιστορικές συνθήκες που επικρατούσαν τότε ήταν οι εξής : καταλύθηκαν οι αποικιοκρατικές δυνάμεις της Αγγλίας και της Γαλλίας, και στις πρώην αποικίες ξέσπασαν εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, οι χώρες απέκτησαν την ανεξαρτησία τους και συγκροτήθηκαν σε κράτη. Όμως, η αποικιοκρατία είχε δημιουργήσει τεράστια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, οπότε τέθηκε το ζήτημα με ποιον τρόπο οι χώρες αυτές θα ξεπεράσουν τα προβλήματά τους και θα αναπτυχθούν.

Οι θεωρίες Ανάπτυξης² διακρίνονται σε τάσεις: Η πρώτη τάση υποστήριξε ότι η πλήρης ενσωμάτωση των περιφερειακών χωρών στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα θα γεφύρωνε το χάσμα μεταξύ κεντρικών καπιταλιστικών και περιφερειακών χωρών. Επιπλέον, τα αίτια της υπανάπτυξης των περιφερειακών χωρών είναι εσωτερικά, δηλαδή, πρέπει να αναζητηθούν στις εσωτερικές συνθήκες των χωρών. Η τάση αυτή άσκησε σημαντική επιρροή μεταξύ 1950-1960, όμως πέρασε σε δεύτερη μοίρα όταν έγινε φανερό ότι οι χώρες του τρίτου κόσμου ακολουθώντας το αναπτυξιακό πρότυπο των Δυτικών χωρών δεν προσέγγιζαν τις χώρες αυτές και το χάσμα μεγάλωνε.

Σύμφωνα με τη δεύτερη τάση, γίνεται δεκτό ότι η ένταξη των περιφερειακών χωρών στο Διεθνές Καπιταλιστικό Σύστημα, δημιουργεί όχι ανάπτυξη αλλά υπανάπτυξη, μέσω της εκμετάλλευσής τους από τις κεντρικές καπιταλιστικές χώρες. Επίσης, τα αίτια της υπανάπτυξης είναι εξωτερικά, και επομένως, για να αναπτυχθούν οι χώρες αυτές θα πρέπει να διαρρήξουν τις οικονομικές και πολιτικές σχέσεις και να αποσπαστούν από το Διεθνές Καπιταλιστικό Σύστημα.

Στο πλαίσιο αυτό, η ορθόδοξη οικονομική θεωρία υποστηρίζει πως για τις φτωχές χώρες αρκεί μια γραμμική διαδικασία ανάπτυξης με έμφαση στην εκβιομηχάνιση, ώστε να αλλάξει η θέση τους στον διεθνή καταμερισμό, να γίνουν δηλαδή και εκείνες πλούσιες. Η γενικότερη άποψη που επικράτησε την εποχή εκείνη, ήταν ότι οι χώρες αυτές, θα αναπτυχθούν μέσα από την εκβιομηχάνιση κατά το πρότυπο των Δ.

¹ Βλ. J., Martinussen, *Κοινωνία, Κράτος, Αγορά, θεωρίες της ανάπτυξης*, Αθήνα, 2007.

² Α. Αγγελόπουλος, *Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα 1989. Βλ. επίσης W. Heilbroner, *Οι φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου*, Αθήνα 2000.

Ευρωπαϊκών και κεντρικών καπιταλιστικών χωρών, και την ανατροπή του αγροτικού μοντέλου οικονομίας. Οι λόγοι για τους οποίους, οι χώρες αυτές δεν ακολούθησαν ένα δικό τους δρόμο ανάπτυξης, ήταν οι εξής:

(α) Απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, αλλά η οικονομική τους δομή ήταν εξαρτημένη από τις πρώην μητροπόλεις.

(β) Η άρχουσα τάξη (που είχε διαμορφωθεί από την αποικιοκρατία) ήταν φορέας πολιτικά, ιδεολογικά και οικονομικά, των δυτικών συμφερόντων.

(γ) Οι κεντρικές καπιταλιστικές χώρες, επενέβαιναν στις χώρες αυτές προκειμένου να επιβάλουν πολιτική που θα διευκόλυνε τα δικά τους συμφέροντα.

Πιο συγκεκριμένα, αν η πολιτική αποτελεί έκφραση συγκεκριμένων συμφερόντων, τότε και η αναπτυξιακή πολιτική αποτελεί έκφραση συγκεκριμένων οικονομικών συμφερόντων του δότη³.

Με αυτό τον τρόπο, η θέση των χωρών σε διεθνές επίπεδο δεν προσδιορίζεται με βάση δομικούς παράγοντες, αλλά εκλαμβάνεται ως το αποτέλεσμα της απουσίας συγκεκριμένων οικονομικών παραμέτρων στο εσωτερικό τους⁴.

Κατά την δεκαετία του 1970, κυριάρχησε σε μεγάλα τμήματα της συζήτησης για την ανάπτυξη, η θεωρία της εξάρτησης⁵. Σύμφωνα με αυτή, οι καπιταλιστικές χώρες δεν αναπτύσσονται σε κενό, αλλά είναι άμεσα εξαρτημένες από το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα· υπάρχει δηλαδή άμεση συσχέτιση (σχέση εξάρτησης) μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών χωρών στο πλαίσιο του διεθνούς καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας.

Στο ίδιο πλαίσιο, οι Πωλ Σουήζυ και Πωλ Αλεξάντερ Μπαράν, στο έργο τους *Monopoly Capital*⁶ (Μονοπωλιακός καπιταλισμός) προσπάθησαν να αναλύσουν βασικές πλευρές της ανάπτυξης, τόσο στα κέντρα του όσο και στην περιφέρεια.

Ο Μπαράν συνέβαλε στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι, η «υπανάπτυξη» που συντελείται στην περιφέρεια, είναι η άλλη όψη της ανάπτυξης που συντελείται στα κέντρα. Επίσης, ο Μπαράν, επιχείρησε μια ιστορική σύγκριση της διαδικασίας

³ Κ. Λάμπρος, *Εξάρτηση και Προχωρημένη Υπανάπτυξη και Αγροτική Οικονομία της Ελλάδας*, Αθήνα 1983, σ. 53.

⁴ Χ. Τάσσης, 2009, *ΠΑΣΟΚ και θεωρία της εξάρτησης: η ριζοσπαστική νομιμοποίησης πολιτικής μετριοπάθειας*, στο *Monthly Review*, No 60(125), 12/2009, σ.122-142.

⁵ Π.Α. Μπαράν και Π. Σουήζυ, *Monopoly Capital*, Modern Reader Paperbacks, NY, London, 1966.

⁶ P.A. Baran, & P. Sweezy, ό.π.

ανάπτυξης των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών, της διαδικασίας της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό, με τις διαδικασίες που επικράτησαν στις περιφερειακές χώρες. Θεωρούσε ότι, η καταλήστευση των αποικιών σήμανε τη μεταφορά πλεονάσματος από την περιφέρεια στο κέντρο, η οποία, συνέβαλε αποφασιστικά στην καπιταλιστική συσσώρευση στο κέντρο και στην αύξηση των επενδύσεων και την οικονομική μεγέθυνση, ή ανάπτυξη. Αντίθετα, η συστηματική αφαίμαξη του πλεονάσματος των περιφερειακών χωρών, οδήγησε τη συσσώρευση κεφαλαίου σ' αυτές τις χώρες σε στασιμότητα. Επιπρόσθετα, ο ανταγωνισμός των κεντρικών καπιταλιστικών χωρών, οδήγησε σε εξαφάνιση των πρώιμων μορφών βιομηχανίας, που υπήρχαν σ' αυτές τις χώρες⁷.

Ο Σουήζυ, θεωρούσε ότι ο καπιταλισμός έχει μια εγγενή τάση για στασιμότητα, εξαιτίας έλλειψης επαρκούς ζήτησης, πρόβλημα το οποίο επιδεινώνεται στο μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού. Ο Baran συμφωνεί με τα παραπάνω, αλλά υποστηρίζει ότι, ο καπιταλισμός στο βιομηχανικό του στάδιο (δηλ. στο στάδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού) ήταν φορέας οικονομικής διεύρυνσης.

Επιπλέον ο Μπαράν εισήγαγε την έννοια του οικονομικού πλεονάσματος (ως τη διαφορά ανάμεσα στο προϊόν που παράγεται και το προϊόν που καταναλώνεται). Κατανάλωση σ' αυτή την περίπτωση, θεωρείται και η κατανάλωση των μέσων παραγωγής και μηχανών. Πλεόνασμα μιας κοινωνίας, είναι το μέρος εκείνο του συνολικού προϊόντος που δεν καταναλώνεται, αλλά διατηρείται ως απόθεμα για μελλοντικές και μελλοντική κατανάλωση.

Καθοριστικό παράγοντα για την οικονομική μεγέθυνση, θεωρεί τις επενδύσεις στα μέσα παραγωγής. Εφόσον οι επενδύσεις έχουν ως πηγή τους το οικονομικό πλεόνασμα, το μέγεθος και η χρήση που γίνεται σε αυτό, είναι αυτά που καθορίζουν τη διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης. Σύμφωνα με τον Baran, η σημαντικότερη μορφή απορρόφησης του πλεονάσματος είναι οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί. Ο Μπαράν, επιχείρησε και μια ανάλυση των περιφερειακών χωρών και του φαινομένου «υπανάπτυξης».

Σύμφωνα με την άποψή του, οι σχέσεις κέντρου και περιφέρειας, μέσα στα πλαίσια του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, διαμορφώνονται από 3 παράγοντες:

⁷ P. A Baran, *The political economy of growth*, Monthly Review Press, 1957

- Το διεθνές εμπόριο, το οποίο Το διεθνές εμπόριο, το οποίο εξασφαλίζει φθηνές πρώτες ύλες και φθηνά αγροτικά προϊόντα στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες.
- Τη μεταφορά πλεονάσματος από την περιφέρεια προς το κέντρο, η οποία στερεί την περιφέρεια από τη δυνατότητα επενδύσεων, που θα πραγματοποιούντο αν αυτό το πλεόνασμα έμενε στην περιφέρεια.
- Την πολιτικοστρατιωτική επιρροή που ασκεί το κέντρο στην περιφέρεια, εξαιτίας της οποίας έχει δημιουργηθεί μια οικονομική και κοινωνική δομή η οποία εμποδίζει τη διαδικασία ανάπτυξης⁸.

Ο Φρανκ⁹, βασικός εκπρόσωπος της Σχολής της εξάρτησης υποστηρίζει με το άρθρο του, "The Development of Underdevelopment", ότι «οι σημερινές αναπτυσσόμενες χώρες δεν ήταν ποτέ τους υπανάπτυκτες. Η σύγχρονη υπανάπτυξη είναι σε μεγάλο μέρος το ιστορικό αποτέλεσμα των παλαιότερων και συνεχιζόμενων οικονομικών και άλλων σχέσεων ανάμεσα στις δορυφόρους-υπανάπτυκτες χώρες και τις τωρινές αναπτυσσόμενες χώρες που βρίσκονται στη μητρόπολη».

Για τον Φρανκ¹⁰, η σχέση ανάμεσα σε μια καπιταλιστική και σε μια νεοεισελθείσα στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά χώρα, περιγράφεται από την σχέση Δορυφόρος-Μητρόπολη. Κάθε δορυφόρος, θα βρει μια Μητρόπολη και οι συγκριτικά λίγες Μητροπόλεις, θα εκμεταλλεύονται πολλούς δορυφόρους. Η σχέση Δορυφόρου-Μητρόπολης είναι μια σχέση η οποία έχει βάρος. Ο Δορυφόρος προσανατολίζει όλο σχεδόν το εμπόριό του, προσφέρει πρώτες ύλες και αγροτικά προϊόντα παίρνοντας σε αντάλλαγμα βιομηχανικά είδη, έντασης κεφαλαίου, που η Μητρόπολη παράγει.

Όμως, η σχέση είναι ανισοβαρής: η Μητρόπολη, παρέχοντας τεχνολογία, και επιδεικνύοντας ισχύ, σύμφωνα με τον Γουάλλερσταϊν¹¹, θα καταφέρει να ελέγξει μέσω ξένων εταιρειών τη βιομηχανική παραγωγή και την τεχνολογική διάρθρωση του Δορυφόρου, μεταβάλλοντάς τις προς ικανοποίηση των δικών της αναγκών. Τελικά, η Μητρόπολη απορροφά όλο το πλεόνασμα του Δορυφόρου, μέσω των εμπορικών,

⁸ P. A. Baran, *Unterdrückung und Fortschritt*, Frankfurt am Main 1972.

⁹ A.G., Frank, *The Development of Underdevelopment*, Monthly Review, Vol. 18, No 4, 1966, σ. 17-31.

¹⁰ A. G., Frank, *Capitalism and underdevelopment in Latin America*, New York 1967. Του ίδιου, *Crisis in the Third World*, London 1981.

¹¹ I. Wallerstein, *The Capitalist World Economy*, Cambridge, 1979 του ίδιου, *The Modern World System*, τόμ. 1, Νέα Υόρκη: Academic Press, 1974.

πιστωτικών και τεχνολογικών σχέσεων που οι δύο χώρες έχουν αναπτύξει, και τις οποίες η Μητρόπολη κατευθύνει.

Σαν εξάρτηση τελικά, θα οριστεί η άνιση σχέση μιας χώρας με μιαν άλλη, παρά την θέληση της εξαρτημένης χώρας. Ονομάζεται εξάρτηση, γιατί ο δορυφόρος είναι πολύ δύσκολο να απαγκιστρωθεί απ' αυτή την κατάσταση. Οι άνισες εμπορικές σχέσεις που έχει με την Μητρόπολη, δημιουργούν στρεβλώσεις στην παραγωγική δομή της χώρας - δορυφόρου. Οι κλάδοι που παράγουν προϊόντα Μητρόπολης, και ελέγχονται από το ξένο κεφάλαιο, είναι διογκωμένοι, χρησιμοποιώντας μεγάλο μέρος των συντελεστών παραγωγής του Δορυφόρου, αφήνοντας επομένως κάποιους άλλους τομείς σε στασιμότητα. Η Μητρόπολη επωφελείται μέγιστα από την σχέση της με τους Δορυφόρους, οπότε και έχει οχυρώσει τις θέσεις και τα συμφέροντά της. Η αλλαγή στην διάρθρωση παραγωγής είναι χρονοβόρα και ακριβή διαδικασία, ενώ η «απεξάρτηση» χώρας - δορυφόρου σημαίνει ότι αυτή θα πρέπει να πληρώσει δάνεια, εξοπλισμό και τεχνολογία που έχει πάρει από τις ξένες εταιρείες που δραστηριοποιούνται στη χώρα - δορυφόρο, στα πλαίσια καπιταλιστικής διείσδυσης. Ο Φρανκ υποστηρίζει ότι και σε πολιτικό επίπεδο, εντός χώρας - δορυφόρου, θα δημιουργηθούν δομές που θα αναπαράγουν το σύστημα. Η άρχουσα τάξη χώρας - δορυφόρου, θα αναλάβει ένα τέτοιο ρόλο, διαιωνίζοντας το καθεστώς της εξάρτησης προς ίδιο όφελος.

Συνεπώς η ερμηνεία της υπανάπτυξης ορισμένων χωρών συνίστατο στις σχέσεις μητρόπολης- δορυφόρου, οι οποίες όχι μόνο εμπόδιζαν την οικονομική πρόοδο, αλλά επιπλέον συχνά υπέθαλπαν ενεργά την ανάπτυξη στις καθυστερημένες περιοχές¹².

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά στον Σαμίρ Αμίν¹³, ο οποίος ανήκε στην Σχολή της Εξάρτησης και ανέπτυξε την θεωρία της άνισης ανάπτυξης. Θεωρεί ότι η διαδικασία ανάπτυξης πρέπει να αναλύεται ως μια ενιαία διαδικασία σε παγκόσμια κλίμακα, όπου το κέντρο και η περιφέρεια είναι αλληλένδετες. Υποστηρίζει, ότι η «υπάνπτυξη» περιφέρειας οφείλεται στο ότι η οικονομία της περιφέρειας διαμορφώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τα κέντρα. Κατά τον Αμίν, η ροή πλεονάσματος, ενώ είναι σημαντική για την περιφέρεια, είναι περιθωριακή για τον καπιταλισμό στο κέντρο. Επιπλέον θεωρεί ότι στις περιφέρειες συνυπάρχουν

¹² Τάσσης Χ., 2009, *ΠΑΣΟΚ και θεωρία της εξάρτησης: η ριζοσπαστική νομιμοποίησης πολιτικής μετριοπάθειας*, στο Monthly Review, No 60(125), 12/2009, σ. 123 επ.

¹³ S. Amin, «*Accumulation and Development: A Theoretical Model*», Review of African Political Economy, 1974, τόμ. 1, τεύχ. 1, σ. 1 -8.

διαφορετικοί τρόποι παραγωγής. Έχει την άποψη ότι στα πλαίσια του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος επικρατεί αφενός ο κεντρικός καπιταλισμός, ο οποίος βρίσκεται στο κέντρο, έχει δυναμικά χαρακτηριστικά και είναι αυτοκεντρούμενος, (δηλαδή καθορίζεται από την ίδια την εσωτερική δυναμική του), αφετέρου ο περιφερειακός καπιταλισμός, ο οποίος βρίσκεται στην περιφέρεια, είναι εξωστρεφής και εξαρτημένος (δηλαδή, δεν έχει δική του εσωτερική δυναμική).

Η «θεωρία της εξάρτησης» άσκησε έντονη επιρροή στις διεθνείς συζητήσεις. Παρά τους διαφορετικούς χαρακτηρισμούς που δίνονται («ανάπτυξη της υπανάπτυξης», κατά τον Αντρέ Γκούντερ Φρανκ· «αύξηση δίχως ανάπτυξη», κατά τον Σαμίρ Αμίν· «περιφερειακός καπιταλισμός», κατά τον Ντίτερ Ζέγκχαας· «εκβιομηχανισμένη υπανάπτυξη μέσω εξαρτημένων υποσυστημάτων», κατά τον Σέλσο Φουρτάντο· «ενσωματωμένη υπανάπτυξη», κατά τον Αρμάντο Κόρντοβα· «δύσμορφος καπιταλισμός», κατά τον Κώστα Βεργόπουλο), οι θεωρητικοί της εξάρτησης καταλήγουν στα εξής κοινά συμπεράσματα:

- η υπανάπτυξη δεν εκλαμβάνεται ως προστάδιο της ανάπτυξης, αλλά ανάπτυξη και υπανάπτυξη συνυπάρχουν ως αποτέλεσμα της συγκεκριμένης (παγκόσμιας) ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος
- η υπανάπτυξη αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού συστήματος, στο οποίο την κυρίαρχη θέση κατέχουν οι δομές της ανάπτυξης και την εξαρτημένη θέση οι δομές της υπανάπτυξης, σε μια συμπληρωματική σχέση μεταξύ τους·
- η δομή του καπιταλιστικού συστήματος βασίζεται στα κέντρα των μητροπόλεων, στα κέντρα της περιφέρειας και στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, έχοντας τη συνδρομή της διανοήσης, της κρατικής γραφειοκρατίας και της στρατιωτικής ισχύος. Η συγκεκριμένη δομή έχει ως αποτέλεσμα να ενδυναμώνονται οι πλούσιες χώρες και οι κυρίαρχες τάξεις εις βάρος των φτωχότερων χωρών και των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, με συνέπεια την οικονομική, την πολιτική και την κοινωνική περιθωριοποίησή τους·
- η υπανάπτυξη δεν είναι μια στατική διαδικασία, καθώς μια σειρά χώρες του Τρίτου Κόσμου έχουν παρουσιάσει για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα υψηλούς δείκτες ανάπτυξης, λόγω του εξαρτημένου-εξώστρεφου χαρακτήρα της

οικονομίας τους, η οποία προσελκύει το επενδυτικό ενδιαφέρον των μητροπόλεων.

- η διαδικασία της υπανάπτυξης συνοδεύεται και από τη λεγόμενη «βαλκανιοποίηση» (στα Βαλκάνια, στη Λατινική Αμερική, την Ασία και την Αφρική): οι καπιταλιστικές μητροπόλεις δηλαδή, μέσω ιμπεριαλιστικών στρατιωτικών επεμβάσεων και τοπικών πολέμων παρεμβαίνουν οικονομικά, πολιτικά και εδαφικά σε μεγάλες γεωπολιτικές εκτάσεις, με σκοπό να δημιουργήσουν μικρά, μη βιώσιμα εξαρτημένα κράτη, που έχουν πάντοτε την ανάγκη της παρέμβασης από τη μητρόπολη.
- η ανάπτυξη των υπανάπτυκτων χωρών δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο της υπάρχουσας καπιταλιστικής πυραμιδικής δομής, αλλά μόνο μέσω της αντικατάστασης της από μια εναλλακτική δομή η οποία θα εγγυάται την αυτόνομη ανάπτυξη των περιφερειακών χωρών¹⁴.

Στη θέση των βίαια καταστραμμένων αυτόνομων, αυτόχθονων και γεωπολιτικά κατά κάποιον τρόπο αλληλένδετων αναπτυξιακών διαδικασιών στήθηκαν έτσι δύο βασικές διαδικασίες: Η διαδικασία της ανάπτυξης των μητροπολιτικών κέντρων σε βάρος των υπόλοιπων χωρών του κόσμου και η διαδικασία της υπανάπτυξης των εξαρτημένων χωρών προς όφελος της ανάπτυξης των μητροπολιτικών κέντρων. Οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο διαδικασίες και συνεπώς ανάμεσα στους δύο κόσμους που διαμορφώθηκαν βαθμιαία, ήταν σχέσεις εξάρτησης, όπου η πρώτη ήταν η αυτόνομη και η δεύτερη η εξαρτημένη, δηλαδή η συμπληρωματική¹⁵.

Όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες. Σύμφωνα με τους Πωλ Σουήζυ και Χάρρυ Μάγκντοφ¹⁶ η Ελλάδα είναι χώρα περιφερειακή: *Από το 1945 η Ελλάδα έχει παίξει έναν ειδικό και πολύ σημαντικό ρόλο στην αμερικανική αυτοκρατορία. Η αντιμετώπιση του ανταρτοπόλεμου ξεκίνησε από εδώ -το Δόγμα Τρούμαν επικεντρώθηκε κυρίως στην Ελλάδα- το πραξικόπημα των συνταγματαρχών του 1967 αποτέλεσε πρότυπο για τις νεο-αποικιακές στρατιωτικές κατοχές· η ελληνική οικονομική ανάπτυξη αντανακλά την αντίθεση κέντρου-περιφέρειας στην κλασική της μορφή- και τέλος, η μακρά ιστορία του ελληνικού επαναστατικού κινήματος έχει*

¹⁴ Χ. Τάσσης, 2009, *ΠΑΣΟΚ και θεωρία της εξάρτησης: η ριζοσπαστική νομομοποίησης πολιτικής μετριοπάθειας*, στο Monthly Review, No 60(125), 12/2009, σ.124 επ.

¹⁵ Κ. Λάμπρος, *Εξάρτηση, Προχωρημένη Υπανάπτυξη και Αγροτική Οικονομία της Ελλάδας*, Αθήνα 1983, σ. 462 επ.

¹⁶ H. Magdoff, *The Age of Imperialism*, Modern Reader Paperbacks, Νέα Υόρκη/Λονδίνο 1969.

αναδείξει και συνεχίζει να αναδεικνύει προβλήματα που είναι κοινά σε πολλές χώρες που υφίστανται εκμετάλλευση σήμερα.

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη η Ελλάδα ανήκει στην περιφέρεια των καπιταλιστικών κρατών. Ειδικότερα, ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς¹⁷ τονίζει ότι ο σύγχρονος ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός «έχει χαρακτήρα περιφερειακό [..., γιατί] ακολούθησε σε γενικές γραμμές την τυπική πορεία των εξαρτημένων χωρών, που άργησαν να συγκροτηθούν και βρέθηκαν αμέσως υποτελείς στις καπιταλιστικές μητροπόλεις».

Επίσης, ο Κώστας Βεργόπουλος¹⁸ υποστηρίζει πως η νεότερη Ελλάδα «συγκεντρώνει τα γνωρίσματα μιας κοινωνίας του περιφερειακού καπιταλισμού. Από την ίδρυση του το σύγχρονο ελληνικό κράτος τοποθετείται μέσα στα πλαίσια του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας και της παγκόσμιας καπιταλιστικής αγοράς ως ένα κράτος με οικονομία εξαρτημένη και παραμορφωμένη», με αποτέλεσμα να μην έχει τη δυνατότητα να ξεπεράσει τον περιφερειακό του χαρακτήρα και να ενταχθεί στο χώρο της μητρόπολης. *«Ο περιφερειακός χαρακτήρας της ελληνικής κοινωνίας εκδηλώνεται επίσης στον τύπο της ένταξης στο διεθνές σύστημα. Η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται μόνιμα από έναν παθολογικό βαθμό εξωστρέφειας. Η έννοια της εξωστρέφειας υποδηλώνει τη διεθνή ένταξη από μια θέση αδυναμίας, με ένα ρόλο μάλλον παθητικό στη διεθνή αγορά. Ο τύπος της εξωστρεφούς ανάπτυξης θα μπορούσε επίσης να χαρακτηριστεί ως "συμπληρωματικός" της διεθνούς αγοράς, στην οποία επικρατούν οι ισχυρές οικονομίες του μητροπολιτικού κέντρου. Ακόμη και οι φάσεις εκβιομηχάνισης [της ελληνικής οικονομίας] δεν αποτέλεσαν στην ουσία παρά φαινόμενα παθητικής ανταπόκρισης έναντι των διακυμάνσεων της διεθνούς ισορροπίας. Η ανάπτυξη που προέκυψε ήταν συμπληρωματική και όχι ανταγωνιστική του διεθνούς συστήματος».*

Κατά το ο Νίκο Μουζέλη¹⁹, η ελληνική οικονομία αποτελεί κομμάτι του «περιφερειακού υπανάπτυκτου καπιταλισμού, ενός καπιταλισμού ριζικά διάφορου και πολύ λιγότερο αυτόνομου απ' τον καπιταλισμό της Δύσης». Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει, «η παρούσα, υπό ξένη ηγεσία εκβιομηχάνιση της δεκαετίας του 1960 συνδέεται άμεσα με τις νέες τάσεις του παγκόσμιου καπιταλισμού, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη θεαματική ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και την

¹⁷ Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή*, Αθήνα 1977, σ.15 επ.

¹⁸ Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Αθήνα 1975, σ. 37.

¹⁹ Ν. Μουζέλης, *Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα 1978, σ.15

πολιτική τους των αμέσως επενδύσεων στους βιομηχανικούς τομείς πολλών χωρών του Τρίτου Κόσμου. Έτσι, σε γενικές γραμμές, η καπιταλιστική ανάπτυξη στην Ελλάδα δεν είναι πολύ διαφορετική από την καπιταλιστική ανάπτυξη πολλών χωρών της Λατινικής Αμερικής, όπου οι οικονομίες τους είναι σχεδιασμένες ακριβώς πάνω στην ίδια ώθηση του παγκόσμιου κεφαλαίου».

Οι θεωρητικοί Στέργιος Μπαμπανάσης και Κώστας Σούλας²⁰ τονίζουν ότι: «Η Ελλάδα είναι μισοαναπτυγμένη, εξαρτημένη χώρα στην περιφέρεια των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Η θέση της αυτή περικλείει ταυτόχρονα τη δυνατότητα να εξελιχθεί σε αναπτυγμένη χώρα και τον κίνδυνο να μείνει στην περιφέρεια και, ακόμη, να μεγαλώσει παραπέρα το μεγάλο χάσμα που τη χωρίζει από τις αναπτυγμένες χώρες». Και συνεχίζουν: «Από κοινωνικοοικονομική πλευρά η βασική αδυναμία είναι ότι η ταχύρρυθμη οικονομική μεγέθυνση πραγματοποιήθηκε προς όφελος της αστικής τάξης και κυρίως των ντόπιων και ξένων μονοπωλίων και σε βάρος των πλατιών εργαζόμενων μαζών. Μεγάλωσε παραπέρα η ανισότητα στην κατανομή του εθνικού εισοδήματος, τόσο ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και στα στρώματα όσο και ανάμεσα στις διάφορες γεωγραφικές περιοχές της χώρας. Βάθυνε ακόμη η οικονομική, πολιτική και στρατιωτική εξάρτηση της Ελλάδας. Η Ελλάδα και από την άποψη του πολιτικού της εποικοδομήματος ανήκει στην περιφέρεια των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, εφόσον εξακολουθούν να κυριαρχούν αναχρονιστικές πολιτικές δομές και σχέσεις που χαρακτηρίζουν τις καθυστερημένες και ορισμένες μισοανάπτυκτες χώρες.

Τέλος ο Κώστας Λάμπος²¹ υποστηρίζει πως λόγω της γεωγραφικής και γεωπολιτικής θέσης της χώρας, «η ιστορία της Ελλάδας ήταν πάντα ιστορία της εξάρτησης και της υπανάπτυξης της. Ο ελληνικός καπιταλισμός, που καθυστέρησε να εμφανιστεί και διαμορφώθηκε και υπαναπτύχθηκε μέσα σε ένα πλέγμα απόλυτης εξάρτησης, δεν κατάφερε να αναπτυχθεί σε καθαρό καπιταλισμό, αλλά σε εξαρτημένο καπιταλισμό περιφερειακού τύπου, που λειτουργεί ασυμμετρικά, συμπληρωματικά και σαν εξάρτημα του καθαρού μητροπολιτικού καπιταλισμού, και που δεν μπορεί αντικειμενικά να αλλάξει τη φύση του και να γίνει καθαρός καπιταλισμός».

²⁰ Σ. Μπαμπανάσης, & Κ. Σούλας, *Η Ελλάδα στην περιφέρεια των αναπτυγμένων χωρών*, Αθήνα 1976, σ. 196.

²¹ Κ. Λάμπος Κ., *Από την κρίση στην υπέρβαση του περιφερειακού καπιταλισμού*, Αθήνα 1988, σ. 46 επ.

Αντιθέτως, ο Νίκος Ψυρούκης²² υποστηρίζει πως στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί έντονα ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός, με αποτέλεσμα να ανήκει «στην ιμπεριαλιστική ζώνη». Όπως χαρακτηριστικά τονίζει, «η Ελλάδα δεν ανήκει στην περιφέρεια, μα στη μητρόπολη του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος».

Επίσης, ο Βαγγέλης Χωραφάς²³, τονίζει πως «η Ελλάδα συμμετέχει στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας μέσα στα πλαίσια της ατλαντικής ενότητας - δηλαδή στο ιμπεριαλιστικό μπλοκ, έστω και με έναν τρόπο ιδιόμορφο».

Επίσης για τον Μάριο Νικολινάκο²⁴, η Ελλάδα «δεν ανήκει πια στον ευρωπαϊκό Νότο, αλλά μάλλον στον Βορρά», καθώς, έχοντας εισέλθει πλέον (στα 1977) σε ένα στάδιο γρήγορης εκβιομηχάνισης, εντάσσεται όλο και περισσότερο στο σύστημα της μητρόπολης.

Ο Μιχάλης Μάλλιος²⁵ υιοθετεί τη λογική του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού: «Στις καπιταλιστικές χώρες με μέσο επίπεδο ανάπτυξης (Ισπανία, Ελλάδα, Αργεντινή, Βραζιλία) υπάρχουν όλα τα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν ως κρατικομονοπωλιακή τη δραστηριότητα του κράτους. Σκοπός της επιχειρηματικής δραστηριότητας του κράτους στις χώρες αυτές και όλης της παρέμβασης του στις αναπαραγωγικές διαδικασίες είναι η δημιουργία τέτοιας οικονομικής δομής που υπάρχει σήμερα στις πολύ αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες».

Τέλος, ο Σταύρος Ελευθερίου δίνει έμφαση στην ανάπτυξη του ελληνικού (μονοπωλιακού) κεφαλαίου στον τομέα της ναυτιλίας με τον οποίο η χώρα εντάσσεται ενεργά στον πυρήνα των καπιταλιστικών χωρών. Ο τομέας της ναυτιλίας ο οποίος αποτελεί και το συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής οικονομίας. Κατά αυτόν τον τρόπο φαίνεται ότι πραγματοποιείται η ένταξη της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα καταμερισμού της εργασίας²⁶.

²² Ν. Ψυρούκης, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1940- 1967)*, Αθήνα 1976, σ.153 επ.

²³ Β. Χωραφάς, «Η μεταπολεμική διεθνοποίηση του κεφαλαίου και ο ελληνικός καπιταλισμός», Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής, τεύχ. 6, Δεκέμβρης 1982, σ. 37-48.

²⁴ Μ. Νικολινάκος, «Η έννοια του οικονομικού Νότου και το πρόβλημα Βορρά Νότου στην Ευρώπη», Οικονομικός Ταχυδρόμος, τεύχ. 1060, 27 Αυγούστου 1974.

²⁵ Μ. Μάλλιος, *Η σύγχρονη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα 1979, σ. 148.

²⁶ Σ. Ελευθερίου, *Ο ελληνικός καπιταλισμός: προβλήματα και διλήμματα*, τετράδια, τ.2/3, 1981, σ.47-48.

Κεφάλαιο 2: Από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι τη Δικτατορία (1950-1967).

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η κατοχή είχαν δραματικές επιπτώσεις για την ελληνική οικονομία. Μετά το τέλος του πολέμου, στην Ελλάδα, ακολουθεί μια φάση έντονων εσωτερικών συγκρούσεων με αποκορύφωμα τον εμφύλιο διχασμό του 1947-1949. Οι κοινωνικό-πολιτικές αναταραχές της εποχής έχουν άμεσες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Η παραγωγή συρρικνώνεται στο μισό της προπολεμικής περιόδου, υπάρχει υπερπληθωρισμός, οι εξωτερικές συναλλαγές καταρρέουν, οι νομισματικές σχέσεις απορυθμίζονται πλήρως και μεγάλη μερίδα του πληθυσμού ωθείται σε εσωτερική μετανάστευση για λόγους επιβίωσης²⁷.

Μόνο μετά το τέλος της περιόδου αυτής αρχίζει η σταδιακή ανοικοδόμηση της οικονομίας και η αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης. Οι πολιτικές και οικονομικές επιλογές είναι καθοριστικές για την μετέπειτα εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας. Παράλληλα, αναθερμαίνεται η συζήτηση για την εκβιομηχάνιση της χώρας, η οποία είχε ήδη τεθεί στην εμφύλια διαμάχη. Την ανάγκη για εκβιομηχάνιση τονίζουν προσωπικότητες της εποχής, όπως οι καθηγητές Ξενοφών Ζολώτας και Άγγελος Αγγελόπουλος. Επίσης κατά τον Δ. Μπάτση²⁸ *η ορθή αναπτυξιακή στρατηγική πρέπει να προωθήσει την βαριά βιομηχανία, που παράγει μέσα παραγωγής*.

Ιδιαίτερη άποψη διατυπώνεται από τον καθηγητή και Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος Κ. Βαρβαρέσσο, σε έκθεση που υπέβαλλε στην κυβέρνηση στις αρχές του 1952. Σε αυτή²⁹ τονίζει τους κινδύνους από την εκβιομηχάνιση και προτείνει να δοθεί προτεραιότητα στην ανάπτυξη της γεωργίας, της ελαφράς βιομηχανίας, του τουρισμού και της ναυτιλίας. Η πρόταση Βαρβαρέσσου δίνει έμφαση στην ενδογενή ανάπτυξη και συνεπάγεται «λιγότερο κράτος». Τελικά οι προτάσεις της έκθεσης δεν υιοθετήθηκαν. Επικράτησε η πολιτική προώθησης μεγάλων βιομηχανικών επενδύσεων σε κλάδους της βαριάς βιομηχανίας(πετροχημικά και αλουμίνιου) με κρατικές πρωτοβουλίες μεγάλης κλίμακας³⁰.

Κυρίαρχα χαρακτηριστικά της λειτουργίας της οικονομίας αυτής της περιόδου αποτελούν τόσο η ιδιωτική οικονομία, όσο και η συγκέντρωση οικονομικής και πολιτικής δύναμης σ' ένα περιορισμένο κύκλο κοινωνικών ομάδων και ξένων συμφερόντων. Το μοντέλο της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς προσδιορίζει την

²⁷ Γ. Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ*, Αθήνα 2004, σ. 15 επ.

²⁸ Δ. Μπάτσης, *Η βαριά βιομηχανία στην Ελλάδα*, Αθήνα 1977.

²⁹ Κ. Βαρβαρέσσο, *Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος*, Αθήναι 1952 σ. 207-231.

³⁰ Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 160 επ.

μορφή οικονομικής οργάνωσης και το κράτος αναλαμβάνει να στηρίξει την αποτελεσματικότητα του αναπτυξιακού μοντέλου που κάθε φορά επιλέγεται³¹.

Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος της ελληνικής οικονομίας, 1945-1951, μπορεί να χαρακτηριστεί ως η *φάση της καπιταλιστικής σταθεροποίησης*, η φάση δηλαδή σταθεροποίησης όχι απλώς του κοινωνικού καθεστώτος, μέσα από την έκβαση του εμφυλίου πολέμου, αλλά των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης³². Στη φάση «σταθεροποίησης» μπορεί να διακρίνει κανείς τις εξής επιμέρους περιόδους:

α) Την περίοδο της «ανασυγκρότησης», 1945-1950, στην οποία κυριαρχούν η ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων από τον Πόλεμο παραγωγικών εγκαταστάσεων και των υποδομών, πληθυσμιακές μετακινήσεις και ανακατατάξεις, υπερπληθωρισμός και τεράστιες υποτιμήσεις της δραχμής. Κάτω από αυτές τις συνθήκες γίνονται επενδύσεις σύμφωνα με το "Δόγμα Τρούμαν" (Μάρτιος 1947) και το "Σχέδιο Μάρσαλ". Το έτος 1950 οι επενδύσεις αυτές αρχίζουν να αποδίδουν και η παραγωγή φτάνει στα προ του Β' παγκοσμίου πολέμου επίπεδα αλλά με τον πληθωρισμό ακόμη κοντά στο 10% και το έλλειμμα στο 25%.

Η ανασυγκροτημένη Ελλάδα όμως παραμένει μια καθυστερημένη χώρα, όπως και πριν από τον πόλεμο. Η υποδομή της είναι ανεπαρκής, το επίπεδο του εισοδήματος συγκριτικά χαμηλό - από τα χαμηλότερα στον χώρο της Δυτικής Ευρώπης και οι φυσικοί της πόροι ανεκμετάλλευτοι (βλ.πίνακα1.Παράρτημα).

β) Την περίοδο οικονομικής κρίσης, 1951-52, η οποία χαρακτηρίζεται από την ύφεση της βιομηχανικής παραγωγής και την κρίση του ισοζυγίου πληρωμών.

Τα ζητήματα οικονομικής πολιτικής και αποστρατιωτικοποίησης βρίσκονται στο επίκεντρο των ελληνοαμερικανικών σχέσεων. Ο Γ. Καρτάλης ως υπουργός Συντονισμού της δεύτερης κυβέρνησης Πλαστήρα (Οκτώβριος 1951-1952) ζητά από τις αμερικανικές αρχές για το 1951 -1952 250 εκ. δολάρια –αφού είναι αδύνατον είτε να περικοπούν οι κρατικές δαπάνες, κυρίως λόγω των στρατιωτικών και κοινωνικών αναγκών, είτε να αυξηθούν οι φόροι. Η βοήθεια όμως μειώνεται δραστικά από το 1950. Από 284 εκ. δολάρια τα έτη 1950-1951 υποχωρεί στα 80 εκ. δολάρια την περίοδο 1952-1953. Η μείωση της βοήθειας αυξάνει φυσικά την πίεση πάνω στις ελληνικές

³¹ Κ. Βαϊτσος - Τ. Γιαννίτσας, *Τεχνολογικός Μετασχηματισμός και Οικονομική Ανάπτυξη*, Αθήνα 1987, σ. 15-43.

³² Γ. Μηλιός, Γ.: *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, Αθήνα 2000, σ. 14 επ.

κυβερνήσεις να εξυγιάνουν τη δημόσια οικονομία με σκληρά μέτρα υψηλού πολιτικού κόστους³³.

Η κρίση της περιόδου 1951-52 λειτουργεί ως αφετηρία για την υιοθέτηση από το ελληνικό κράτος μιας νέας οικονομικής στρατηγικής που στοχεύει στην ουσιαστικότερη ενσωμάτωση του ελληνικού καπιταλισμού στην παγκόσμια αγορά³⁴.

Αναμφισβήτητα οι επιλογές οικονομικής πολιτικής και οι θεσμοί παίζουν σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία, όταν έχουν εξαντληθεί πια οι δυνάμεις της απλής ανόρθωσης. Για τις κυβερνήσεις της δεκαετίας του '50 η ανάπτυξη δεν είναι μόνο οικονομικός στόχος, αλλά και ζήτημα πολιτικής επιβίωσης. Η μεταπολεμική ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας έχει ως αφετηρία το έτος 1953, καθώς έχει επικρατήσει να θεωρείται ως η αρχή μιας πολιτικά και οικονομικά σταθερής πορείας.

Ορόσημο αυτής της περιόδου είναι η νομισματική μεταρρύθμιση στις 9 Απριλίου 1953, η οποία αποκαθιστά την εμπιστοσύνη του λαού προς τη δραχμή, συντελώντας έτσι στην αύξηση των αποταμιεύσεων. Στο επίκεντρο της μεταρρύθμισης είναι η υποτίμηση της δραχμής (από 15.000 δρχ./δολάριο σε 30.000 δρχ./δολάριο). Παράλληλα υιοθετείται τριετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο αποσκοπεί στην ισορροπία της οικονομίας.

Στον τομέα της βιομηχανίας διατηρούνται οι ρυθμίσεις του προηγούμενου προγράμματος, στον αγροτικό δε τομέα βασική επιδίωξη αποτελεί η αύξηση της αγροτικής παραγωγής με την δημιουργία εγγειοβελτιωτικών έργων. Το πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης 1952-1956 υποβάλλεται στον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ) ύστερα από απαίτηση του ΝΑΤΟ. Στόχος του Προγράμματος είναι η προώθηση των τομέων της ενέργειας, της βιομηχανίας και της γεωργίας. Η ολοκλήρωση των προγραμματιζόμενων έργων θα επιφέρει αύξηση του ακαθάριστου γεωργικού εισοδήματος κατά 16,8%, του κατά κεφαλή προϊόντος κατά 10,7% και της βιομηχανικής παραγωγής κατά 35% με αντίστοιχη εξοικονόμηση συναλλάγματος 45 εκ. δολαρίων ετησίως. Η αναπροσαρμογή της ισοτιμίας της δραχμής

³³ Π. Καζάκος: *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 129 επ.

³⁴ Γ. Μηλιός: *Η Ελληνική Οικονομία κατά τον εικοστό αιώνα*, σε <http://users.ntua.gr/jmilios/oikonomia>, σ. 15.

κατά 100% στις αρχές του 1953 και η περικοπή της αμερικάνικης βοήθειας οδηγεί στην εγκατάλειψη του προγράμματος³⁵.

Μετά τη σταθεροποίηση και φιλελευθεροποίηση του 1952 και 1953 οι οικονομικές δραστηριότητες της χώρας επεκτείνονται και παράλληλα με αυτές ο ρόλος του κράτους. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, ο ρυθμός μεγέθυνσης του κατά κεφαλή ΑΕΠ ανέρχεται ανάμεσα στα έτη 1950 και 1961 σε 5,5% ετησίως και είναι από τους υψηλότερους στον κόσμο (βλ. πίνακα 2, Παράρτημα).

Ανάλογη είναι φυσικά και η εξέλιξη των επενδύσεων. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (τιμές 1970) αυξήθηκαν από 16,2% το 1948, σε 22,5% το 1960. Σημαντικός αποδεικνύεται και ο ρόλος των άδηλων πόρων. Η συμμετοχή τους στο εθνικό εισόδημα αυξάνεται από 7,5% το 1954 σε 12,5% το 1963.

Σταδιακά μεταβάλλεται η διάρθρωση της οικονομίας και της κοινωνίας, καθώς η βιομηχανική παραγωγή συνολικά αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς. Από τα στατιστικά στοιχεία που παρατίθενται (βλ. πίνακα 3. Παράρτημα), συνάγεται το συμπέρασμα, ότι τη δεκαετία που αρχίζει με το 1960, αφενός σημειώνονται υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης και αφετέρου μετασχηματίζεται η οικονομία από αγροτική σε ημιβιομηχανική.

Στην εξέλιξη αυτή συντείνει και το πενταετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης των ετών 1960-1964. Ως κύριες επιδιώξεις του προγράμματος αναφέρονται:

1. Η διατήρηση του υψηλού ρυθμού αύξησης του εισοδήματος με σκοπό την μείωση της οικονομικής εξάρτησης της χώρα από το εξωτερικό.
2. Η δημιουργία διεθνώς ανταγωνιστικών παραγωγικών μονάδων.
3. Η μέγιστη δυνατή απασχόληση του εργατικού δυναμικού³⁶.

Ως αποτέλεσμα αυτών των ρυθμίσεων καταγράφεται ότι ο βιομηχανικός τομέας υποσκελίσε τον αγροτικό στην υλική παραγωγή του τόπου. Σε διεθνή σύγκριση, ο ρυθμός μεγέθυνσης του βιομηχανικού προϊόντος ανήκει στους υψηλότερους του κόσμου. Το ίδιο ισχύει και για τις βιομηχανικές επενδύσεις (βλ. πίνακα 4, Παράρτημα). Αυτή την περίοδο σημειώνονται σημαντικές αλλαγές στην βιομηχανική παραγωγή. Οι δραστηριότητες σε ορυχεία-μεταλλεία και ηλεκτρικό-φωταέριο-ύδρευση διευρύνονται

³⁵ Δ. Σακκάς, *Τα αναπτυξιακά Προγράμματα της Περιόδου 1947-1966 και η σχέση τους με τον ενδεικτικό προγραμματισμό*, σ. 69 επ. στον τόμο *Η Ελληνική Κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994.

³⁶ Δ. Σακκάς, *ό.π.*, σ. 70

γρήγορα και το ίδιο ισχύει για τις κατασκευές. Όλοι αυτοί οι κλάδοι ενισχύουν τα μερίδια τους στο ΑΕΠ της βιομηχανίας.

Επίσης, στο εσωτερικό της μεταποίησης σημειώνονται σημαντικές ανακατατάξεις, αφού η παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων (διατροφής, ποτών και καπνού, υφαντουργίας, ένδυσης-υπόδησης κ.λπ.) αναπτύσσεται με βραδύτερους ρυθμούς από νέους κλάδους. Έτσι, οι χημικές βιομηχανίες αυξάνουν το μερίδιό τους στη μεταποίηση από 4,2% (1953) σε 7,8% (1963) και συνεχίζουν να το αυξάνουν στην επόμενη δεκαετία. Το ίδιο ισχύει για τις βασικές μεταλλουργικές βιομηχανίες, την κατασκευή μεταφορικών μέσων (βλ. πίνακα 4, Παράρτημα).

Παρατηρείται μια μετατόπιση από την «ελαφρά» βιομηχανία καταναλωτικών αγαθών προς τη «βαριά». Παράλληλα, σημειώνεται και μια αργή μεταμόρφωση από τη μικρής κλίμακας χειροτεχνική και βιοτεχνική παραγωγή προς τις οργανωμένες εργοστασιακές εγκαταστάσεις. Σημαντική επίδραση στον μετασχηματισμό της οικονομίας της χώρας έχει η εισροή ξένου κεφαλαίου. Στη δεκαετία του '50 στρέφεται προς την επεκτεινόμενη εσωτερική αγορά και δραστηριοποιείται στους κλάδους της χαρτοποιίας, των μεταφορικών μέσων, ναυπηγείων και των ηλεκτρικών ειδών που τροφοδοτούν άλλους κλάδους κυρίως καταναλωτικών αγαθών.³⁷

Ο δρόμος της Ελλάδας προς την Ενωμένη Ευρώπη ξεκινά στις 8 Ιουνίου του 1959 με την υποβολή της αίτησης για Σύνδεση με την νεοϊδρυθείσα τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.)³⁸. Η αίτηση εγκρίνεται και οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Ε.Ο.Κ καταλήγουν στην υπογραφή Συμφωνίας Σύνδεσης τον Ιούλιο του 1961. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα είναι το πρώτο κράτος που υπογράφει Συμφωνία Σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ. Τα προηγούμενα έτη, συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία ενός ευρύτερου σχήματος οικονομικής ολοκλήρωσης με τη συμμετοχή 16 δυτικοευρωπαϊκών κρατών.

Στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων εκείνων η ελληνική κυβέρνηση είχε διατυπώσει σειρά αιτημάτων με υπομνήματα δικά της ή κοινά με Τουρκία και Ιρλανδία. Ειδικότερα, ζητούσε ειδικούς κανόνες για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες σε ζητήματα δασμολογικού αφοπλισμού, οικονομική βοήθεια για την ενίσχυση της ανάπτυξης και καθιέρωση κινήτρων για την εκβιομηχάνιση. Η συγκεκριμένη

³⁷ Π. Καζάκος: *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 188 επ.

³⁸ Ιδρύθηκε με την Συνθήκη της Ρώμης στις 25.3.1957.

συμφωνία σηματοδοτεί έναν πιο έντονο προσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας στις διεθνείς αγορές³⁹.

Την ίδια περίοδο, στη διεθνή σκηνή ο ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων έχει αυξηθεί, με αποτέλεσμα οι ελληνικές κυβερνήσεις να υιοθετήσουν μία στρατηγική η οποία θα φέρνει κοντύτερα την Ελλάδα στις δυτικές οικονομίες, καθώς και την απεξάρτησή της από τις εξαγωγές προς τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης⁴⁰. Επίσης εκφράζει φόβους για την αποτελεσματικότητα της σύνδεσης στην ελληνική οικονομία, τονίζοντας όπως και η ΕΔΑ, τον υπανάπτυκτο χαρακτήρα της. Χαρακτηριστικά, ο Γ. Μαύρος αναφέρει: «Η σύνδεσις της Ελλάδος με την Κοινήν Αγοράν είναι το πρώτον πείραμα ενώσεως μικρός, μη ανεπτυγμένης οικονομίας με μεγαλύτερος ανεπτυγμένος *τοιούτας* Από την έκβασιν του πειράματος αυτού θα κριθεί εάν το σύστημα της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας όπως λειτουργεί εις τας Κοινοβουλευτικές Δημοκρατίας είναι ικανόν να εξασφάλιση την ταχείαν ανάπτυξιν των υποανάπτυκτων περιοχών της Ευρώπης»⁴¹. Μόλις η Ένωση Κέντρου γίνεται κυβέρνηση, προσπαθεί να εφαρμόσει μια πολιτική με βασικό στόχο την προσέλκυση των ξένων άμεσων επενδύσεων, κυρίως από το ευρωπαϊκό κεφάλαιο, και αυτό σηματοδοτεί την προσπάθεια της να δώσει έμφαση στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας και την πρόθεση της να επαναπροσδιοριστούν οι σχέσεις της Ελλάδας με τις ΗΠΑ⁴².

Στο πλαίσιο αυτό, χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γ. Παπανδρέου, πως «το ξένο κεφάλαιο δεν είναι μόνο ευπρόσδεκτο, αλλά αναγκαίο για να πραγματοποιηθούν οι συνολικοί μας στόχοι»⁴³. Το αποτέλεσμα αυτής της επιλογής είναι ότι ήδη από το 1966, οι εισροές κεφαλαίων από την τότε Δυτική Γερμανία και τη Γαλλία έχουν υπερκεράσει τις εισροές από το αμερικανικό κεφάλαιο. Η βασική πτυχή της οικονομικής πολιτικής της Ένωσης Κέντρου είναι η εισαγωγή μέτρων κεϋνσιανής λογικής καθώς και η εισαγωγή κανόνων δικαίου για τον ουσιαστικό τερματισμό των ακροτητών του

³⁹ Χ. Τάσσης, *Η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι την πτώση της δικτατορίας*, στο Monthly Review, No 54(119), 06/2009, σ. 57 επ.

⁴⁰ Β. Πεσμαζόγλου, «Ελληνική δικτατορία και ΕΟΚ: Οικονομία, πολιτική, ιδεολογία», στο Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, *Η δικτατορία 1967-1974*, Αθήνα 1999, σ. 92.

⁴¹ Χ. Τάσσης, *Η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι την πτώση της δικτατορίας*, στο Monthly Review, No 54(119), 06/2009, σ.60 επ.

⁴² Μ. Spourdalakis, 1984, «Towards an Understanding of Greek Politics», Hellenic Studies, τόμ. II, τεύχ.2, σ.41 Φθινόπωρο.

⁴³ Ν. Πουланτζάς 2006, *Η κρίση των δικτατοριών* (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία), Αθήνα 2006 σ. 17.

Εμφυλίου Πολέμου και εκείνων των παραγόντων (π.χ. κοινωνικά φρονήματα) οι οποίοι επηρέαζαν τόσο την αγορά εργασίας όσο και την επιχειρηματικότητα⁴⁴.

Από το 1960 ο ελληνικός καπιταλισμός εισέρχεται σε μια *αναπτυξιακή φάση* : Στα επόμενα έτη συντελούνται σημαντικοί διαρθρωτικοί μετασχηματισμοί τόσο στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας ως σύνολο, όσο και στο εσωτερικό της βιομηχανίας του ευρύτερου επιχειρηματικού τομέα της οικονομίας.

Κατά την περίοδο αυτή οι ρυθμοί ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας είναι αλματώδεις (βλ. πίνακα κατωτέρω). Οι εμπορικές ανταλλαγές αγαθών καθορίζονται από την σταθερή σε ονομαστικούς όρους συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής. Τούτο το χρονικό διάστημα η δραχμή ανατιμάται πραγματικά, επειδή οι τιμές των παγκόσμιων εξαγωγών (σε δραχμές) αυξάνονται με μικρότερο ρυθμό απ' ό,τι οι τιμές των εγχώριων προϊόντων στην Ελλάδα. Αναφορικά με τις τιμές των εισαγομένων, αυτές καθορίζονται από τις διεθνείς τιμές (αφού η ονομαστική ισοτιμία της δραχμής είναι σταθερή), ενώ οι Έλληνες εξαγωγείς ακολουθούν μια πολιτική μείωσης των περιθωρίων κέρδους τους, έτσι ώστε να αυξήσουν τα μερίδια τους στις αγορές του εξωτερικού.

ΡΥΘΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΕΡΓΙΑ (%), Περίοδος 1961 - 1967			
Έτος	Ρυθμός ανάπτυξης %	Πληθωρισμός (Ανεργία Γ Δ Τ Κ) % (%)	
1961	13,2	1,8	5,9
1962	0,4	-0,3	5,1
1963	11,8	3,0	5,0
1964	9,4	0,9	4,6
1965	10,8	3,0	4,8
1966	6,5	4,9	5,0
1967	5,7	1,7	4,4

Πηγή: ΥΠΕΘΟ

Παρατηρείται λοιπόν μια υστέρηση του όγκου των εξαγωγών έναντι των εισαγωγών, η οποία οφείλεται τόσο στην πραγματική ανατίμηση της δραχμής, όσο και στην οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Άμεση συνέπεια της μικρής εξαγωγικής δραστηριότητας αποτελεί το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το

⁴⁴ Χ. Τάσσης, *Η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι την πτώση της δικτατορίας*, στο Monthly Review, No 54(119), 06/2009, σ. 60 επ.

μεγαλύτερο μέρος του οποίου καλύπτεται από την αύξηση των άδηλων πόρων (ναυτιλία-τουρισμός, μεταβιβαστικές πληρωμές και μεταναστευτικά εμβάσματα)⁴⁵.

Αποτιμώντας συνολικά την περίοδο 1950-1967 δύνανται να γίνουν οι εξής διαπιστώσεις:

Η μεταπολεμική περίοδος της ελληνικής οικονομίας, μπορεί να χαρακτηριστεί ως η φάση της καπιταλιστικής σταθεροποίησης, η φάση σταθεροποίησης όχι απλώς του κοινωνικού καθεστώτος, μέσα από την έκβαση του εμφυλίου πολέμου, αλλά και των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης. Η οικονομική στρατηγική στοχεύει στην ουσιαστικότερη ενσωμάτωση του ελληνικού καπιταλισμού στην παγκόσμια αγορά(υποτίμηση της δραχμής σε σχέση με το δολάριο, μέτρα φιλελευθεροποίησης του εξωτερικού εμπορίου, προσπάθεια προσέλκυσης ξένου κεφαλαίου). Ο κρατικός παρεμβατισμός διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο, καθώςον πραγματοποιούνται έργα υποδομής και κρατικές επενδύσεις σε βιομηχανίες εθνικής σημασίας, όπως ο ηλεκτρισμός, η ζάχαρη και τα λιπάσματα.

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι παρά τη νομισματική σταθερότητα και τους σχετικά υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, η οικονομία δεν κατάφερε να απορροφήσει το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό. Η μετανάστευση των Ελλήνων προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης ήταν ιδιαίτερα υψηλή από τις αρχές της δεκαετίας του '50 έως τα τέλη της δεκαετίας του '60. Άμεση συνέπεια του μεταναστευτικού κύματος ήταν η διεύρυνση των ροών συναλλάγματος προς την Ελλάδα, οι οποίες αφενός αποτελούσαν ένα είδος σημαντικής οικονομικής βοήθειας με θετικές βραχυχρόνιες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία, αφετέρου είχαν αρνητικές επιπτώσεις σε μακροχρόνιο επίπεδο, καθώςον στερούσαν την χώρα από τα δυναμικότερα στοιχεία της⁴⁶.

Όμως η επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου το 1955 και η μείωση των ρυθμών μεγέθυνσης του ΑΕΠ αποτελεί την αφετηρία αποπροσανατολισμού της οικονομικής στρατηγικής, η οποία βασίζεται στην συμμετοχή στον διεθνή καταμερισμό εργασίας, σε αντιστοιχία με την ήδη εξελισσόμενη διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης της Δυτικής Ευρώπης, που αποκρυσταλλώνεται στη Σύνδεση με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ΕΟΚ το 1962.

⁴⁵ Γ. Μηλιός – Η. Ιωακείμογλου, *Η διεθνοποίηση του ελληνικού καπιταλισμού και το ισοζύγιο πληρωμών*, Αθήνα 1990, σ. 39-113.

⁴⁶ Π. Καζάκος: *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 224 επ

Αναμφίβολα, η Ελλάδα σημειώνει στην μεταπολεμική περίοδο αξιόλογες επιτυχίες στην ανάπτυξη της οικονομίας της. Λόγος όμως για μια ανεξάρτητη εγχώρια οικονομική δομή και πάνω απ' όλα για μια εθνική βιομηχανία δεν μπορεί να γίνει. Οι κυβερνήσεις –όπως αναλύθηκε ανωτέρω- δεν πίστευαν στον προγραμματισμό και δεν εφάρμοσαν πολιτική προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης.

Κεφάλαιο 3: Η Δικτατορία (1967-1974).

Το έτος 1967 επιβάλλεται στην Ελλάδα στρατιωτική δικτατορία. Τα δύο πρώτα χρόνια από την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας κυμαίνεται στο 5,7%. (βλ. πίνακα κατωτέρω). Οι κυβερνήσεις της δικτατορίας αδυνατούν να κινητοποιήσουν το παραγωγικό δυναμικό της χώρας με άξονα το δημοκρατικό προγραμματισμό και τις παραγωγικές επενδύσεις στην βιομηχανία, τη γεωργία και την παιδεία⁴⁷. Επιπλέον το 1967 παγώνει και η πορεία της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ λόγω της επιβολής της δικτατορίας

ΡΥΘΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΕΡΓΙΑ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΕΠ, 1965-1974					
Έτος	Ρυθμός ανάπτυξης %	Πληθωρισμός (ΓΔΤΚ) %	Ανεργία %	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως % του ΑΕΠ	Κατά κεφαλή ΑΕΠ (\$)
1965	10,8	3,0	4,8	-4,6	772
1966	6,5	4,9	5,0	-1,4	855
1967	5,7	1,7	4,4	-1,6	912
1968	7,2	0,3	5,6	-2,9	989
1969	11,6	2,5	5,2	-3,2	1135
1970	8,9	3,0	4,2	-2,3	1280
1971	7,8	3,0	3,1	-0,9	1426
1972	10,2	4,3	2,1	-0,7	1627
1973	8,1	15,5	2,0	-2,1	2146
1974	-6,4	26,9	2,1	-0,5	2419
Πηγή: ΥΠΕΘΟ					

Το δικτατορικό καθεστώς επιχειρεί να δώσει ώθηση στους λιγότερο παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας. Διευρύνονται τα κίνητρα για επενδύσεις σε κατοικίες, ενώ παράλληλα αυξάνεται η στενή συνεργασία με ξένους επενδυτές και καθιερώνονται φορολογικές διευκολύνσεις και απαλλαγές, ιδίως για το εγχώριο και ξένο κατασκευαστικό, ναυτιλιακό και μεταπρατικό κεφάλαιο⁴⁸.

Η ανάπτυξη και δυναμική του ελληνικού καπιταλισμού καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη, το ιδιαίτερο βάρος και την επέκταση δύο τομέων: του οικοδομικού

⁴⁷ Ν. Poulantzas, *La Crise des Dictatures. Portugal, Grèce, Espagne*, Paris 1975, σ. 22-24

⁴⁸ Η. Νικολόπουλος Η., *Οικονομία και Πολιτική την Περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας(1967-1974)*, στον τόμο (Β) Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004, σ. 257 επ.

τομέα και του εφοπλισμού. Τόσο από την άποψη της απασχόλησης, όσο και από την άποψη της συμμετοχής στο ΑΕΠ και στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, ο τομέας των κατασκευών έχει να επιδείξει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας. Οι εργαζόμενοι στον τομέα των κατασκευών αποτελούσαν το 7,6% της συνολικής απασχόλησης, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σε 8,3% το 1981. Παράλληλα, η συμμετοχή των κατασκευών στο ΑΕΠ, αυξάνει από 16,1% το 1950 σε περίπου 20% στις δεκαετίες του 70. Σε ό,τι αφορά τις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, η συμμετοχή των κατασκευών ήταν το 73% των συνολικών επενδύσεων. Σαν αποτέλεσμα της γρήγορης ανάπτυξης του, το ελληνικό κατασκευαστικό κεφάλαιο συγκεντρώνει περισσότερο από 2% της παγκόσμιας κατασκευαστικής αγοράς.

Επίσης είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι σε όλη την διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου η Ελλάδα παραμένει μια από τις μεγαλύτερες ναυτικές δυνάμεις του κόσμου. Ο ελληνικός εμπορικός στόλος συγκεντρώνει το 1975 το 6,9% της παγκόσμιας χωρητικότητας⁴⁹. Κατά τούτον τον τρόπο δημιουργείται το χρονικό διάστημα 1969-1972 μια εύθραυστη ανάπτυξη, εις βάρος όμως των αγροτών⁵⁰.

Η οικονομική πολιτική της δικτατορίας διατυπώνεται στο Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδας 1968-1972. Βασικός στόχος του Προγράμματος είναι η εκβιομηχάνιση της χώρας και η ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Όπως αναφέρεται στο Πρόγραμμα, *ο πρωτεύων ρόλος εις την δημιουργίαν διεθνώς ανταγωνιστικής βιομηχανίας ανήκει εις τους ιδιωτικούς επιχειρηματικούς φορείς*⁵¹.

Κατά το έτος 1972 η οικονομική εξέλιξη αρχίζει να ξεφεύγει από τον έλεγχο της δικτατορίας, με χαρακτηριστικό γνώρισμα την επιτάχυνση του πληθωρισμού. Πιο συγκεκριμένα, τα έτη 1972 και 1973 εμφανίζεται το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού, το οποίο αποδίδεται καταρχήν στην επίπλαστη ανάπτυξη, καθώς και στην πολιτική αποτυχία κατανόησης της σημασίας των συνθηκών στο οικονομικό περιβάλλον, το οποίο κλυδωνίζεται από δύο κρίσεις - την κρίση του δολαρίου από το 1971 που παρασύρει σε υποτίμηση και τη δραχμή λόγω της πρόσδεσης της σε αυτό και την κρίση πετρελαίου τον Οκτώβριο 1973. Ως αρνητική συνέπεια αυτών των γεγονότων καταγράφεται η ανατροπή της σταθεροποιητικής προσπάθειας πολλών ετών.

⁴⁹ Γ. Μηλιός, *Ο Ελληνικός Κοινωνικός Μετασχηματισμός*, Αθήνα 1988, εκδ. Εξάντας, σ. 386-388

⁵⁰ Δ. Καραγιώργας, *Οι οικονομικές συνέπειες της Στρατιωτικής Δικτατορίας στον τόμο Μελέτες Πάνω στην Σύγχρονη Ελληνική Οικονομία*, Αθήνα 1978, σ. 29-31.

⁵¹ Υπουργείον Συντονισμού, Φεβρουάριος 1968, Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδος 1968-1972, σ. 7.

Η ελληνική οικονομία το 1974 βρίσκεται σε δεινή θέση. Εκτός των άλλων η κυπριακή κρίση συμβάλλει στην επιδείνωση της κατάστασης. Η κλιμάκωση της αρνητικής πορείας της οικονομίας γίνεται κατανοητή με την σύγκριση των δεδομένων: ο πληθωρισμός (με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή) ανέβαινε κατά 4,3% ετησίως το 1972, 15,5% το 1973 και 26,9% το 1974. Η επενδυτική δραστηριότητα για κατοικίες, που το 1972 αυξήθηκε κατά 33% και το 1973 ακόμη κατά 13%, υφίσταται καθίζηση κατά 33% το 1974.

Κατά την περίοδο 1967-1974, παρατηρείται μια γρήγορη οικονομική ανάπτυξη, η οποία βασίζεται στην ενίσχυση του οικοδομικού τομέα, στο εφοπλιστικό κεφάλαιο, στην επεκτατική πιστωτική πολιτική και στις εισροές ξένου κεφαλαίου. Παράλληλα σημειώνεται καθήλωση των μισθών και των ημερομισθίων σε χαμηλά επίπεδα με άμεσο συνεπακόλουθο την άνθιση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Επιπλέον χρησιμοποιούνται ως μέσα οικονομικής ανάπτυξης η φορολογία και ο δημόσιος προϋπολογισμός. Η απουσία διαρθρωτικών αλλαγών φέρουν την οικονομία στα όρια της.

Από την ανάλυση αυτής της οικονομικής περιόδου, διαπιστώνεται ότι η εξάρτηση της Ελλάδας από το ξένο κεφάλαιο είναι έντονη. Το δικτατορικό καθεστώς διευκολύνει μέσω των φοροαπαλλαγών και δημόσιων πιστώσεων με άμεσο τρόπο αυτή την εξάρτηση. Εκτός των άλλων, το ξένο κεφάλαιο επωφελήθηκε και με έμμεσο τρόπο, όπως με την κατάργηση του δικαιώματος απεργίας και του δικαιώματος οργάνωσης των εργαζομένων⁵². Οι ξένες επενδύσεις προέρχονται κυρίως από τις ΗΠΑ και από την ΕΟΚ, κυρίως από την Γαλλία.

Όσον αφορά στην διάρθρωση της παραγωγής, σημειώνεται ανάπτυξη κλάδων της βιομηχανίας που απαιτούν ύλες (οικοδομικά υλικά, χημική βιομηχανία, αλουμίνιο, λιπάσματα, βωξίτης), αλλά δεν αναπτύσσονται οι σύγχρονοι κλάδοι μηχανοκατασκευών⁵³.

⁵² Ν. Πουланτζάς, *Η κρίση των δικτατοριών* (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία), Αθήνα 2006, σ. 24.

⁵³ Στ. Μπαμπανάση, Κ. Σούλας, *Η Ελλάδα στην περιφέρεια των αναπτυγμένων χωρών*, Αθήνα 1976, σ. 165 επ.

Κεφάλαιο 4: Η «Μεταπολίτευση» (1974-1989).

Η αποκατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα στο μέσο μιας δυσμενούς συγκυρίας της παγκόσμιας οικονομίας (πετρελαϊκή κρίση) βρίσκουν την ελληνική οικονομία σε ύφεση.

Η περίοδος 1974-1979, χαρακτηρίζεται από χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης σε σύγκριση με το χρονικό διάστημα 1962-1973. Το αναπτυξιακό άλμα της ελληνικής οικονομίας ανακόπτεται με τη διεθνή κρίση του 1974. Η ελληνική οικονομία την περίοδο αυτή επηρεάζεται κατά κρίσιμο τρόπο από τις γενικότερες εξελίξεις. Οι απότομες αυξήσεις στις τιμές του πετρελαίου, που συνέβησαν το 1973-1974 και 1979-1981, διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο.

Οι κρίσεις οδηγούν σε αύξηση του κόστους παραγωγής (βλ. πίνακα5, Παράρτημα), μεταφορά εισοδημάτων στις πετρελαιοπαραγωγικές χώρες και μείωση της ζήτησης στις χώρες εισαγωγής πετρελαίου. Μετά από κάθε κρίση, η παραγωγή των τελευταίων υποχωρεί, τα επιτόκια και το γενικό επίπεδο τιμών ανεβαίνουν, ενώ τα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών εμφανίζουν μεγαλύτερα ή νέα ελλείμματα⁵⁴ (βλ. πίνακα κατωτέρω).

ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ, 1973-1981			
Έτος	Καθαρός δανεισμός Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ	Τρέχουσα έσοδα	Συνολικές Δαπάνες
1973	-0,1	24,8	24,8
1974	-1,4	28,4	28,4
1975	-3,0	30,2	30,2
1976	-1,7	30,7	20,7
1977	-2,5	31,6	31,6
1978	-2,9	32,0	32,0
1979	-2,4	31,7	31,7
1980	-2,6	31,8	31,8
1981	-9,1	38,0	38,0
Πηγή: ΥΠΕΘΟ			

Η παγκόσμια καπιταλιστικής κρίση (ψηλοί ρυθμοί πληθωρισμού, ανεργία) προσλαμβάνει το χαρακτήρα μιας κρίσης υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου⁵⁵: Το

⁵⁴ Π. Καζάκος: *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 306 επ.

⁵⁵ Γ. Μηλιός - Η. Ιωακείμογλου, *Το εξωτερικό εμπόριο και οι φάσεις ανάπτυξης της Ελλάδας (1960-1990)*, στον τόμο (Α) Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004, σ. 67 επ.

επενδυμένο κεφάλαιο στην οικονομία «πλεονάζει», με την έννοια ότι τα κέρδη που παράγονται με τη χρήση του δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν ικανοποιητικούς ρυθμούς κερδοφορίας, επένδυσης και μεγέθυνσης.

Μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974, η Ελλάδα συνέχισε τον ευρωπαϊκό της προσανατολισμό και στις 12 Ιουνίου 1975 καταθέτει αίτηση για πλήρη ένταξη στην Ε.Ο.Κ. Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις της Επιτροπής, η οποία είχε εκφραστεί θετικά για την ένταξη της Ελλάδας αλλά θεωρούσε απαραίτητη μια προενταξιακή περίοδο, οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις ξεκινούν ένα χρόνο αργότερα έπειτα από απόφαση του Συμβουλίου Υπουργών. Οι διαπραγματεύσεις λήγουν επιτυχώς και στις 28 Ιουνίου του 1979 υπογράφεται η Πράξη Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ., η οποία τίθεται σε ισχύ από την 1 Ιανουαρίου του 1981. Οι λόγοι για τους οποίους η Ελλάδα θεωρούσε σημαντική την συμμετοχή της στην Ε.Ο.Κ. ποικίλουν :

- Η συμμετοχή στην Κοινότητα θα βοηθήσει το ελληνικό κράτος στην σταθεροποίηση του δημοκρατικού του πολιτεύματος και των θεσμών του.
- Η Κοινότητα θα στηρίξει τις προσπάθειες του ελληνικού κράτους για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και της κοινωνίας του, πράγμα που συνέβη μέσω της άσκησης τη ευρωπαϊκής περιφερειακής πολιτικής.
- Η Ελλάδα αποσκοπεί στην ενίσχυση της θέσης της έναντι της Τουρκίας, η οποία αποτελεί την μεγαλύτερη απειλή μετά μάλιστα την εισβολή και κατάληψη του βόρειου εδάφους της Κύπρου.
- Επιπρόσθετα, η Ελλάδα επιδιώκει την περαιτέρω ανεξαρτητοποίησή της στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα καθώς και την ενεργό συμμετοχή της στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁵⁶.

Από το 1981 μέχρι το 1992, με την ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, η ελληνική οικονομία καλείται να λειτουργήσει σ' ένα εντελώς διαφορετικό ρυθμιστικό πλαίσιο, καθώς προωθείται, με ταχείς ρυθμούς, η φιλελευθεροποίηση των αγορών και η κατάργηση των προστατευτικών μέτρων. Οι αλλαγές αυτές σηματοδοτούνται από:

α) Την κατάργηση της Νομισματικής Επιτροπής το 1983, την ενοποίηση πολλαπλών επιτοκίων χορηγήσεων και τη σημαντική άνοδο του μέσου ονομαστικού επιτοκίου την ίδια χρονιά.

⁵⁶ Πηγή: http://ec.europa.eu/ellada/abc/greece_and_the_eu/index_el.htm//

β) Τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, με κατάργηση δασμών και ποσοστώσεων για τελικά προϊόντα την περίοδο 1981-86 και την κατάργηση των υπόλοιπων δασμών, των εξαγωγικών επιδοτήσεων και του ρυθμιστικού φόρου επί των εισαγωγών, το 1989.

γ) Τη φιλελευθεροποίηση της αγοράς κεφαλαίου, η οποία ξεκινά το 1986 και ολοκληρώνεται σε μια δεκαετία και περιλαμβάνει τόσο τη βραχυχρόνια όσο και τη μακροχρόνια κίνηση κεφαλαίων.

δ) Τη σταδιακή φιλελευθεροποίηση των κρατικών προμηθειών.

Σε αυτή την περίοδο επιδεινώνεται η κρίση του ελληνικού καπιταλισμού⁵⁷, γεγονός που αποδίδεται αφενός στην μείωση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου και αφετέρου στην ταχύτερη αύξηση του πραγματικού μισθού σε σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας. Στην τετραετία 1980-1983, για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο, το ΑΕΠ μειώνεται για τέσσερα διαδοχικά έτη.⁵⁸ (βλ. πίνακα κατωτέρω).

ΡΥΘΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΕΡΓΙΑ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΕΠ, 1980-1990					
Έτος	Ρυθμός ανάπτυξης %	Πληθωρισμός (ΓΑΤΚ) %	Ανεργία %	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως % του ΑΕΠ	Κατά κεφαλή ΑΕΠ (\$)
1980	0,7	24,9	2,7	0,6	5030
1981	-1,6	24,5	4,0	1,7	4575
1982	-1,1	21,1	5,8	-1,8	4741
1983	-1,1	20,2	7,9	-2,8	4262
1984	2,0	18,5	8,1	-2,5	4121
1985	2,5	19,3	7,8	-4,5	4085
1986	0,5	23,0	7,4	-3,6	4798
1987	-2,3	16,4	7,4	-0,8	5576
1988	4,3	13,5	7,7	-1,8	6459
1989	3,8	13,7	7,5	-4,3	6683
1990	0,0	20,4	7,0	-4,7	8219
Πηγή: ΥΠΕΘΟ					

⁵⁷ Γ. Μηλιός - Η. Ιωακείμογλου, *Το εξωτερικό εμπόριο και οι φάσεις ανάπτυξης της Ελλάδας (1960-1990)*, στον τόμο (Α) Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004, σ. 71 επ.

⁵⁸ G. Pagoulatos, *Greece's New Political Economy*, Hampshire-New York 2003 σ. 87 επ.

Το 1981 η όξυνση της κρίσης οδηγεί στην εκλογική νίκη του ΠΑΣΟΚ, με τον Ανδρέα Παπανδρέου πρωθυπουργό.

Κεντρικά στοιχεία της οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής που υιοθετείται τα έτη 1981-1985 είναι:

- Ο δημοκρατικός προγραμματισμός.
- Η ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων.
- Ο έλεγχος των τιμών σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες.
- Ο ενεργός ρόλος του κράτους στην παραγωγή («ενεργός» και κλαδικά προσανατολισμένη βιομηχανική πολιτική) που περιέλαβε και ευρείας κλίμακας κρατικοποιήσεις.
- Ο ρόλος των κρατικά υποστηριζόμενων συνεταιρισμών στη διακίνηση και μεταποίηση γεωργικών προϊόντων.
- Η συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση κρατικών επιχειρήσεων και οργανισμών (κοινωνικοποιήσεις).
- Ο δημοκρατικός, όπως ονομάσθηκε έλεγχος επιλεγμένων κλάδων από εποπτικά συμβούλια.

Επίσης, το 1983 η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προχωράει σε μία πρώτη υποτίμηση της δραχμής, με στόχο την ανακούφιση της εγχώριας παραγωγής που γινόταν ολοένα και λιγότερο ανταγωνιστική.

Τέλος ο ενεργότερος ρόλος του κράτους στην οικονομία εκδηλώνεται μέσω του Οργανισμού για την Ανασυγκρότηση των Επιχειρήσεων (Ο.Α.Ε.), που ιδρύεται με τον νόμο 1386/1983. Μέσω του ΟΑΕ τίθενται υπό τον έλεγχο του κράτους σειρά ολόκληρη επιχειρήσεων που δοκιμάζονταν στην αγορά ορισμένες από το 1979. Ως το 1985 έγιναν δεκτές 44, με πρώτη την Πειραιϊκή Πατραϊκή. Το 1986 προστέθηκε η ΑΓΕΤ-Ηρακλής, μετά από συνεχείς αντεγκλήσεις ανάμεσα σε ιδιοκτήτες, κυβέρνηση και Εθνική Τράπεζα⁵⁹.

Στο ζήτημα της ΕΟΚ, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, ύστερα από σκληρή διαπραγμάτευση για τους όρους ένταξης, καταφέρνει μέσα από την υιοθέτηση του μνημονίου να

⁵⁹ Π. Καζάκος: *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 359 επ.

κερδίσει αυξημένες χρηματικές ροές από τα κοινοτικά ταμεία για την περιφερειακή ανάπτυξη, καθώς και προστατευτικά μέτρα για την ελληνική γεωργία και βιομηχανία⁶⁰.

Παρά τις προσπάθειες για οικονομική ανάπτυξη, τα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας είναι αρνητικά. Το έτος 1985 τα δημόσια ελλείμματα και ο πληθωρισμός αυξάνονται (βλ. πίνακα 6, Παράρτημα), χωρίς να συντελούν στην μείωση της ανεργίας και στον τερματισμό της ύφεσης. Η εμφάνιση των αρνητικών οικονομικών μεγεθών οφείλεται κυρίως στη «δομική κρίση» του ελληνικού καπιταλισμού, ο οποίος αναπτύσσεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με έμφαση στο ναυτιλιακό κεφάλαιο⁶¹.

Στο προσκήνιο των διεθνών εξελίξεων περιορίζεται η άσκηση ανεξάρτητης πολιτικής και οι πολιτικές του προστατευτισμού που κυριαρχούν στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα έχουν αρνητικά αποτελέσματα στη ναυτιλία και στη βιομηχανία, με αποτέλεσμα το συγκεκριμένο οικονομικό μοντέλο να φθάσει στα όριά του⁶².

Την ίδια εποχή οι σχέσεις της Ελλάδος με την Ευρωπαϊκή κοινότητα βελτιώνονται και παράλληλα αλλάζει το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο στρέφεται προς τους προσανατολισμούς της ΕΟΚ. Το 1985 η Κοινότητα υιοθέτησε τον κανονισμό για τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, που εγκαινίασαν μια σειρά πολιτικών με στόχο διαρθρωτικές βελτιώσεις στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές των κρατών-μελών ανάμεσα τις οποίες και η Ελλάδα.

Σε αυτό το πλαίσιο αλλάζει και η κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής. Το 1985 πραγματοποιείται μια σημαντική σταθεροποιητική προσπάθεια. Η κυβέρνηση υιοθετεί μια περιοριστική πολιτική με κύριο άξονα την συμπίεση των μισθών. Οι ονομαστικοί μισθοί και τα ημερομίσθια παγώνουν, ο πληθωρισμός είναι καλπάζων και το συνολικό έλλειμμα αυξάνεται. Η κυβέρνηση συγκρατεί τη δημόσια κατανάλωση και περιορίζει τις δημόσιες επενδύσεις σε όρους ποσοστών επί του ΑΕΠ (βλ. πίνακα 7, Παράρτημα)⁶³.

Ωστόσο, η πολιτική λιτότητας που υιοθετήθηκε από τον Οκτώβριο του 1985 δεν οδηγεί σε έξοδο από την κρίση.

Παρατηρείται μια νέα φάση συσσώρευσης κεφαλαίου, που χαρακτηρίζεται από:

⁶⁰ Βλ. *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τ.3/2,1982, σ. 187-207.

⁶¹ Β. Χωραφάς, *Το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο*, Αντιθέσεις, τ. 10/1983, σ. 58-71,

⁶² Η. Ιωακείμογλου, *Οι μεταπτώσεις της οικονομικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ*, στο Μ. Σπουρδαλάκης, επ., ΠΑΣΟΚ: Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία, Αθήνα 1988, σ. 121.

⁶³ Γ. Μηλιός - Η. Ιωακείμογλου, *Το εξωτερικό εμπόριο και οι φάσεις ανάπτυξης της Ελλάδας (1960-1990)*, στον τόμο (Α) Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004, σ. 71 επ.

- τη μείωση του μεριδίου εργασίας και την αντίστοιχη αύξηση του μεριδίου των κερδών
- τη βαθμιαία μεταβολή στο συσχετισμό δυνάμεων μέσα στην παραγωγή υπέρ του κεφαλαίου⁶⁴.

Ως αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών σημειώνεται μια μικρή αύξηση της αποδοτικότητας του κεφαλαίου, η οποία αντανakλά μια άνοδο της κερδοφορίας των νέων επενδύσεων.

Μετά το 1987 εγκαταλείπεται η σταθεροποιητική προσπάθεια ενώ παράλληλα αυξάνονται οι δαπάνες για τόκους και χρεολύσια. Τώρα χάρη στο ευνοϊκό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών που προκύπτει από τις αυξημένες εξαγωγές υπηρεσιών ναυτιλία/τουρισμός και την άνοδο των εισροών από την ΕΟΚ, η δραχμή ανατιμάται σε πραγματικούς όρους⁶⁵.

Η πολιτική των τιμών των ελληνικών εξαγωγέων κατά την πενταετία 1987-1991, διαμορφώνεται υπό το βάρος της πραγματικής ανατίμησης της δραχμής που μειώνει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων και αυξάνει τις απώλειες των μεριδίων αγοράς των ελληνικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού.

Επιπλέον εγκαινιάζεται και η πολιτική της σκληρής δραχμής και το νόμισμα αρχίζει να υποτιμάται με ρυθμούς βραδύτερους από τον πληθωρισμό. Προκειμένου να αποφευχθεί η εκροή κεφαλαίων αυξάνονται τα επιτόκια⁶⁶.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να εξεταστεί και η εισροή κοινοτικών πόρων στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στο πλαίσιο άσκησης της περιφερειακής πολιτικής. Οι περιφερειακές ανισότητες της Ένωσης, οδηγούν στην ανάγκη άσκησης συγκεκριμένων κοινοτικών πολιτικών⁶⁷, ώστε μέσα από διαρθρωτικές αλλαγές να δημιουργηθούν στις ασθενέστερες περιφέρειες της Ένωσης (ανάμεσα στις οποίες και η Ελλάδα) οι συνθήκες, ώστε αυτές να οδηγηθούν σε μια διαδικασία σύγκλισης των σχετικών δεικτών προς το μέσο όρο της Ένωσης.

Αυτή είναι η κύρια αιτιολογία της διαρθρωτικής πολιτικής που υπηρετεί τους στόχους της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και της αειφόρου (βιώσιμης) ανάπτυξης, σε

⁶⁴ Κ. Βαϊτσος – Τ. Γιαννίσης, *Τεχνολογικός Μετασχηματισμός και Οικονομική Ανάπτυξη*, Αθήνα 1987, σ. 38-40.

⁶⁵ Π. Καζάκος: *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα 2009, σ. 361 επ.

⁶⁶ Α. Φραγκιαδάκης, *Ελληνική Οικονομία*, Αθήνα 2007, σ. 205-206.

⁶⁷ Ν. Μούσης, *Ευρωπαϊκή Ένωση, δίκαιο οικονομία, πολιτική*, Αθήνα 2005, σ. 216 επ.

συνδυασμό με το γεγονός ότι και για λόγους αλληλεγγύης δεν πρέπει να γίνονται αποδεκτές σημαντικές διαφορές μεταξύ των εισοδημάτων και των επιπέδων ευημερίας των περιφερειών της Ένωσης.

Παράλληλα, διατυπώνεται και η ανάγκη συντονισμού των λοιπών πολιτικών της Ένωσης με τους συγκεκριμένους κυρίαρχους στόχους.

Η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί μια από τις πολιτικές που ασκούνται από κοινού από τα κράτη-μέλη στη βάση της εταιρικής σχέσης και σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας⁶⁸.

Κύριο όργανο άσκησης περιφερειακής πολιτικής με στόχο την οικονομική και κοινωνική συνοχή, την ισόρροπη και αειφόρο ή βιώσιμη ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 2 ΣυνθΕΕ)⁶⁹ αποτελούν τα διαρθρωτικά ταμεία, δηλαδή το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΠΤΑ), το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού (ΕΓΤΠ) και το Χρηματοδοτικό Μέσο Προσανατολισμού Αλιείας (ΧΜΠΑ)⁷⁰.

Τα διαρθρωτικά ταμεία αναπτύσσουν δραστηριότητες στους τομείς βελτίωσης των υποδομών, εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, προστασίας του περιβάλλοντος, διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων στο αγροτικό περιβάλλον, εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων, βιομηχανικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης νέων δραστηριοτήτων, που δημιουργούν θέσεις απασχόλησης⁷¹.

Η λειτουργία των διαρθρωτικών ταμείων, όπως και όλων των μορφών άσκησης περιφερειακής πολιτικής βασίζεται σε κανόνες οι οποίοι διατυπώνονται σε σχετικούς κανονισμούς. Στους κανονισμούς αυτούς προσδιορίζονται η εκλεξιμότητα συγκεκριμένων περιοχών [των οποίων το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε ισοδύναμα αγοραστικής δύναμης,) δεν πρέπει να ξεπερνά το 75% του κοινοτικού μέσου όρου], ο τρόπος επεξεργασίας, έγκρισης, παρακολούθησης και χρηματοδότησης των προγραμμάτων (ποσοστό κοινοτικής, ποσοστό εθνικής συμμετοχής και ποσοστό ιδιωτικής συμμετοχής), καθώς και η διάρκεια των προγραμμάτων αυτών.

⁶⁸ Ελ. Ανδρικοπούλου, *Οι Περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 1995, σ. 276 επ.

⁶⁹ Ευρωπαϊκή Ένωση, (1997), *Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, Λουξεμβούργο.

⁷⁰ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (1993), *Διαρθρωτικά Ταμεία της Κοινότητας 1994-1999*, Αναθεωρημένα Κανονιστικά Κείμενα και Σχόλια, Λουξεμβούργο.

⁷¹ Ν. Μούσης, *Εγχειρίδιο Ευρωπαϊκής Πολιτικής*, Αθήνα 2000, σ. 182-183.

Με τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) της περιόδου 1986-1988 ενισχύθηκαν οι περιφέρειες του τόπου που παρουσίαζαν καθυστέρηση, ώστε να βρεθούν σε θέση να αντιμετωπίσουν με περισσότερες προϋποθέσεις τον αυξανόμενο ανταγωνισμό που συνεπαγόταν η ένταξη στην Κοινότητα της Ισπανίας και της Πορτογαλίας το 1985, δύο δηλαδή οικονομιών με συγγενή χαρακτηριστικά προς εκείνα των λοιπών περιφερειών του ευρωπαϊκού Νότου⁷².

Στη συνέχεια η πορεία προς την ενιαία αγορά, με σταθμό την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ανέδειξε την ανάγκη στήριξης των περιφερειών που παρουσίαζαν διαρθρωτικές αδυναμίες. Η περιφερειακή πολιτική ενσωματώθηκε στη συνθήκη. Οι στόχοι της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και ο βασικός προβληματισμός της περιφερειακής πολιτικής εισήχθησαν στον ευρωπαϊκό προβληματισμό με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη.

Την περίοδο 1981-1985⁷³, οι δράσεις στόχευαν στη στήριξη επενδύσεων έργων υποδομής για αναπτυξιακούς σκοπούς και επενδύσεων στους τομείς της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας και των υπηρεσιών σε μειονεκτικές περιοχές, ενώ άρχισαν να αναπτύσσονται οι έννοιες του συντονισμού, της αξιοποίησης του ενδογενούς δυναμικού και της ολοκληρωμένης αναπτυξιακής προσέγγισης.

Την περίοδο των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων(1986-1988) που αποτελούν πολυετείς παρεμβάσεις δύο έως επτά ετών, στηρίχτηκαν παραγωγικές επενδύσεις, έργα υποδομής και η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού με παρεμβάσεις στη γεωργία, την αλιεία και τη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων, στην ενέργεια, τη βιομηχανία, τη βιοτεχνία, τις υποδομές και τα δημόσια έργα, και τις υπηρεσίες(τουρισμός). Σύμφωνα με μελέτη⁷⁴ *"η εφαρμογή των ΜΟΠ στην Ελλάδα δεν ήταν ικανοποιητική λόγω ανεπαρκούς προετοιμασίας και έλλειψης εμπειρίας. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι τα κονδύλια των ΜΟΠ μεταφέρθηκαν χρονικά και ενσωματώθηκαν στο ΚΠΣ 1989-93."*

Η περίοδος 1974-1989 προσλαμβάνει τον χαρακτήρα μιας κρίσης υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου στην Ελλάδα και χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας προς τις περισσότερο αναπτυγμένες οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης. Παρά το γεγονός της ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ, η διάρθρωση της

⁷² Ελ. Ανδρικοπούλου, *Οι Περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 1995, σ.231

⁷³ Ελ. Ανδρικοπούλου, ό.π., σ.197 και 201.

⁷⁴ Ευ. Λώλος, *Ευρωπαϊκοί διαρθρωτικοί πόροι: ο ρόλος τους στην ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας*", Οικονομικό Δελτίο 17, 7/01.

οικονομίας διαφέρει σημαντικά από αυτές των υπόλοιπων χωρών με κυριότερη διαφορά εκείνης του υψηλού μεριδίου του τομέα της γεωργίας στην οικονομία. Η ενσωμάτωση της Ελλάδας στην ΕΟΚ συνεπάγεται την συμπληρωματική προς την οικονομία των μητροπόλεων λειτουργία της ελληνικής οικονομίας.

Κεφάλαιο 5: Στον «αστερισμό» της ONE (1989-2008).

Καθώς ολοκληρώνεται η φιλελευθεροποίηση των αγορών στις αρχές της δεκαετίας του 1990, και η διαρθρωτική προσαρμογή της Ελληνικής οικονομίας επιταχύνεται, υπογράφεται το 1992 η Συνθήκη του Μάαστριχτ, με την οποία τα κράτη μέλη προχωρούν στην εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στη σταδιακή δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE)⁷⁵. Στο Μάαστριχτ αποφασίζεται όχι μόνο ένα καινούργιο θεσμικό περιβάλλον για την άσκηση οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη, που συμπληρώνει και διευρύνει τις αποφάσεις που είχαν υιοθετηθεί με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1987, αλλά και ένα συγκεκριμένο πλαίσιο άσκησης μακροοικονομικής πολιτικής⁷⁶. Το πλαίσιο αυτό υιοθετείται πια από όλα τα κράτη μέλη που επιθυμούν να ενταχθούν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE).

Ενώ, δηλαδή, μέχρι το 1992, τα κράτη μέλη διατηρούν σχετική ελευθερία κινήσεων στην άσκηση μακροοικονομικής πολιτικής, αυτή σταδιακά ακυρώνεται μετά το 1992, μέσω θεσμικών παρεμβάσεων της Κοινότητας.

Η έγκριση του πολυετούς προγράμματος Σύγκλισης που επικυρώνεται το 1993 και καλύπτει την περίοδο 1993-1999, θεσμοθετεί την αντιπληθωριστική στόχευση της οικονομικής πολιτικής. Επιβάλλει ταυτόχρονα αυστηρούς περιορισμούς στην άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής, ώστε το έλλειμμα του δημόσιου τομέα να μειωθεί εντός της προενταξιακής περιόδου στο 3% του ΑΕΠ και ο λόγος δημόσιου χρέους/ΑΕΠ να αποκλιμακωθεί, προσεγγίζοντας το στόχο του 60%.

Η αντιπληθωριστική στόχευση, σε συνδυασμό με την επιβολή του συναλλαγματικού κριτηρίου από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ - δηλαδή της υποχρεωτικής διατήρησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας σταθερής τουλάχιστον για δύο έτη πριν την ένταξη στο τρίτο στάδιο της ONE - προσδιορίζουν το μείγμα της μακροοικονομικής πολιτικής που ασκείται από το 1992 μέχρι σήμερα.

Η μακροοικονομική πολιτική καθίσταται αυστηρά περιοριστική⁷⁷, ως προς το νομισματικό της σκέλος, με την επικράτηση υψηλών πραγματικών επιτοκίων και πραγματικής υπερτίμησης της δραχμής. Η δημοσιονομική πολιτική παραμένει επίσης περιοριστική. Το δημόσιο έλλειμμα μειώνεται μέσω του περιορισμού των τρεχουσών

⁷⁵ Ν. Μούσης, *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Αθήνα 2005, σ.22

⁷⁶ Γ. Αλογοσκούφης, Ι. Αρμάγου, *Η μακροοικονομική προσαρμογή στην δεκαετία του 1990*, στο Επιλογή, *Η Ελληνική Οικονομία 1997*, σ.74 επ.

⁷⁷ Π. Κορλίρας, *Η νομισματική ενοποίηση της Ευρώπης*, στο Επιλογή, *Η Ελληνική Οικονομία 1997*, σ. 119.

δημόσιων δαπανών και λήψης μέτρων (π.χ. αντικειμενικά κριτήρια) για τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Παρατηρείται επίσης, σημαντική μείωση των πραγματικών κατά κεφαλήν μισθών την περίοδο 1991-1993⁷⁸.

Στους πίνακες που ακολουθούν, εμφανίζονται οι βασικοί οικονομικοί δείκτες άσκησης πολιτικής της δεκαετίας του 1990, καθώς και η εξέλιξη των πραγματικών επιτοκίων και του δείκτη πραγματικής σταθμισμένης ισοτιμίας της δραχμής για όλη την περίοδο 1990-1995. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μετά το 1992 τα πραγματικά επιτόκια των 12 μηνών εντόκων γραμματίων σε σχέση με τον τρέχοντα πληθωρισμό κυμαίνονται μεταξύ 6%-8%. Την ίδια περίοδο σημειώνεται πραγματική υπερτίμηση της δραχμής της τάξης του 8%.

Ελλάδα: Οικονομικοί δείκτες							
Ετήσια Ποσοστιαία μεταβολή							
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Προσφορά Χρήματος (M2)	5,3	2,3	4,4	15	8,9	10,3	9,8
Δημόσιο Έλλειμμα (% ΑΕΠ)	-16,1	-11,5	-12,3	-14,2	-12,1	-9,1	-7,9
Ονομαστικός Μισθός	23,1	14,3	10,7	8,1	12,2	12,5	11,5
Πραγματικός Μισθός	2,6	-4,5	-3,8	-5	1,2	2,9	2,4

Πηγή: Eurostat & DGII (1997), EC Economic Data Pocket Book, No 4/97.

Ελλάδα: Δείκτες Οικονομικής Προσαρμογής⁷⁹						
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ρυθμός Μεταβολής Ανεργίας (%)						
6,4	7	7,9	8,6	8,9	9,1	9
Ρυθμός Μεταβολής Απασχόλησης (%)						
1,3	- 1,8	1,4	0,8	1,9	0,9	1,2
Εμπορικό Έλλειμμα (% ΑΕΠ)						
- 14,5	- 14,1	- 13,9	- 13,7	- 13,7	- 14,4	- 14,4
Εισοδηματικό Μερίδιο Κεφαλαίου*						
44,4	48,2	49,3	51,7	50,5	49,4	48,5
Προσαρμοσμένο Μερίδιο Μισθών**						
77,2	72,5	68,9	64,5	68,8	70	71,6

Πηγή: Κατσέλη (1997).

⁷⁸ Στυλ Σαραντίδης, *Το Μασατριχιανό άγχος και το άλγος του Προγράμματος Σύγκλισης*, στο Επιλογή, Η Ελληνική Οικονομία 1997, σ. 106

⁷⁹ Λ. Κατσέλη, *Η Ελληνική Οικονομία μετά το Μάαστριχτ: Προκλήσεις και επιλογές Πολιτικής* στον τ., Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας 1997 σ. 505 επ

Ο συνδυασμός της συνεχιζόμενης διαρθρωτικής προσαρμογής της Ελληνικής οικονομίας στη φιλελευθεροποίηση των αγορών, που είχε ήδη σχεδόν ολοκληρωθεί στη δεκαετία του 1980 και της μακροοικονομικής προσαρμογής στις επιταγές της Συνθήκης του Μάαστριχτ, δημιουργούν συνθήκες ύφεσης στην Ελληνική οικονομία, τουλάχιστον μέχρι το 1995. Παρατηρείται σημαντική διεύρυνση της ανεργίας, ανακατανομή εισοδηματικών μεριδίων και εντείνεται, ακόμα περισσότερο, η μείωση της «διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας».

Έτσι, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ την περίοδο 1992-1996 παραμένει κάτω του 2% (1,45%), το ποσοστό ανεργίας ξεπερνά το 10%, το μερίδιο επιχειρηματικών προσόδων αυξάνεται σημαντικά, ενώ αντίστοιχα το μερίδιο των μισθών μειώνεται κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες από το 1990 μέχρι το 1996.

Την ίδια περίοδο, το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου ως ποσοστό του ΑΕΠ διευρύνεται συνεχώς και ξεπερνά το 14% τα τελευταία χρόνια.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το μείγμα της ακολουθούμενης πολιτικής, ιδιαίτερα δε η πολιτική των υψηλών επιτοκίων και της σκληρής δραχμής, επιτυγχάνει να σταθεροποιήσει τις πληθωριστικές προσδοκίες και να επιφέρει σημαντική αποκλιμάκωση του πληθωρισμού από 15% το 1992 στο 6,5% τον Φεβρουάριο του 1993⁸⁰.

Συγχρόνως όμως, καθώς πολλές επιχειρήσεις έχουν στραφεί στον εξωτερικό δανεισμό ως πηγή άντλησης φθηνότερου κεφαλαίου, ενώ ταυτόχρονα, τα ελληνικά νοικοκυριά έχουν αυξήσει τον άμεσο ή έμμεσο τραπεζικό δανεισμό τους για καταναλωτικούς σκοπούς, η Ελληνική οικονομία καθίσταται ευάλωτη σε μια πιθανή κεφαλαιακή αστάθεια και κερδοσκοπική πίεση που θα επέφερε μια ανατροπή της συναλλαγματικής πολιτικής.

Το Σύμφωνο Σταθερότητας⁸¹, που αποφασίστηκε στη Διάσκεψη Κορυφής του Δουβλίνου στις 13 και 14 Δεκεμβρίου 1996 και επικυρώθηκε στη Διάσκεψη του Άμστερνταμ, δέσμευσε οριστικά τη δημοσιονομική πολιτική των κρατών-μελών προς την κατεύθυνση διατήρησης του στόχου του 3%. Η υποχρέωση υποβολής διηγετών «προγραμμάτων σύγκλισης» για την ονομαστική προσαρμογή της οικονομίας στους

⁸⁰ Λ. Κατσέλη, *Η Ελληνική Οικονομία μετά το Μάαστριχτ: Προκλήσεις και επιλογές Πολιτικής* στον τ., Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας 1997 σ. 507 επ..

⁸¹ Λ. Κατσέλη, «*Η Αχίλλειος Πτέρνα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*», *Η Ελληνική Οικονομία 1997, Επιλογή 1997*, σ. 88.

όρους του Μάαστριχτ, σε συνδυασμό με τη θέσπιση προστίμου σε περίπτωση υπέρβασης του στόχου για το δημοσιονομικό έλλειμμα, περιορίζει σημαντικά την ευελιξία της Κυβέρνησης στη ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας. Ειδικά για την περίπτωση χωρών, όπως η Ελλάδα, διαρθρωτικές μακροοικονομικές στρεβλώσεις έχουν οδηγήσει σε μια υπερβολική διόγκωση του χρέους, ιδιαίτερα τα τελευταία είκοσι χρόνια.

Στις στρεβλώσεις αυτές περιλαμβάνονται η χρησιμοποίηση της δημοσιονομικής πολιτικής για εκλογικούς / πελατειακούς λόγους⁸², όπως επίσης και η αναβλητικότητα λήψης σταθεροποιητικών μέτρων που σαν συνέπεια έχουν πολιτικό κόστος. Πέρα της μονοδιάστατης αντιπληθωριστικής τους στόχευσης, οι όροι του Συμφώνου δημιουργούν τις προϋποθέσεις για άσκηση «προκυκλικής» περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής. Σε περίπτωση μιας εξωτερικής διαταραχής που θα μειώσει τη ζήτηση, ο κίνδυνος υπέρβασης του στόχου για το δημοσιονομικό έλλειμμα θα υποχρεώσει την κυβέρνηση να μειώσει τις κυβερνητικές δαπάνες ή να αυξήσει τους φορολογικούς συντελεστές.

Το πιο σημαντικό, όμως, αποτέλεσμα της ταυτόχρονης παραχώρησης του εθνικού εκδοτικού προνομίου στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και του προνομίου άσκησης εθνικής δημοσιονομικής πολιτικής στις θεσμικές επιταγές της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, είναι η απώλεια εργαλείων για την αντιμετώπιση εσωτερικών οικονομικών διακυμάνσεων και, κάτω από τις σημερινές συνθήκες, για την αντιμετώπιση της αυξανόμενης ανεργίας.

Η απώλεια εθνικών εργαλείων γίνεται ακόμα πιο έντονη όσο προχωρεί η ενοποίηση των διεθνών κεφαλαιαγορών και οι χώρες, ιδιαίτερα οι μικρές, επιδίδονται, ολοένα και περισσότερο, σ' έναν άτυπο φορολογικό ανταγωνισμό ή ανταγωνισμό κινήτρων για την προσέλκυση ξένου κεφαλαίου και επενδύσεων. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, μια πολιτική αύξησης των φορολογικών συντελεστών είτε για δημοσιονομικούς, είτε για αναδιανεμητικούς σκοπούς καθίσταται ανέφικτη. Ο περιορισμός του ελλείμματος προωθείται αναγκαστικά, μέσω πολιτικής συγκράτησης δημοσίων δαπανών. Στην περίπτωση όμως χωρών, όπως η Ελλάδα, τα περιθώρια μείωσης των δημοσίων

⁸² Κ. Προδρομίδης, *Βασικά χαρακτηριστικά των πολιτικών κύκλων στην Ελλάδα*, Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής, 2, σ. 23-40.

δαπανών είναι αφενός περιορισμένα, αφετέρου δε αυτές καλύπτουν σημαντικές επενδυτικές και κοινωνικές ανάγκες⁸³.

Από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1990 σημειώνεται σημαντική στροφή στην οικονομική πολιτική, με την εφαρμογή της οποίας η Ελλάδα ικανοποίησε τα κριτήρια σύγκλισης της Συνθήκης και έγινε μέλος της Ευρωζώνης (βλ. πίνακας 8, 9, 10, 11, Παράρτημα).

Η πολιτική των υψηλών επιτοκίων και της «σκληρής δραχμής», που είχε αρχίσει κατά την προηγούμενη περίοδο, εντείνεται και αποδίδει σημαντικά αποτελέσματα. Το 1994 η κίνηση κεφαλαίων απελευθερώνεται με επιτυχία, παρά τους κλυδωνισμούς.

Το Μάρτιο του 1998, σε συνδυασμό με μια περιορισμένη -τελικά- υποτίμηση, η δραχμή εντάσσεται στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. Ταυτόχρονα, η νομισματική πολιτική και η δημοσιονομική βελτίωση μειώνουν τον πληθωρισμό, ο οποίος αποκλιμακώνεται σταδιακά, για να φτάσει το 1999 στα χαμηλότερα επίπεδα της τελευταίας τριακονταετίας.

Η «σκληρή» δραχμή, που έκανε ακριβές τις εξαγωγές και φθηνές τις εισαγωγές, αλλά και οι αυξανόμενες εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών που προκάλεσε η αύξηση των επενδύσεων, εξακολούθησαν να επιδεινώνουν το εμπορικό ισοζύγιο. Από την άλλη πλευρά, η «σκληρή» δραχμή, καθώς και οι βελτιούμενες προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, οδήγησαν σε εισροές κεφαλαίων τα οποία, σε συνδυασμό με τους άδηλους πόρους και τις μεταβιβάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, συνέβαλαν στην εξισορρόπηση του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών⁸⁴.

Η βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης σταθεροποιεί το οικονομικό περιβάλλον. Τα έσοδα, έπειτα από εννέα χρόνια υστέρησης, αυξάνονται από το 1994 με ρυθμό διπλάσιο από το ΑΕΠ και χρησιμοποιούνται για να περιορίσουν τα ελλείμματα και να ενισχύσουν τις δημόσιες επενδύσεις. Η δημόσια κατανάλωση συγκρατείται σε πολύ χαμηλούς ρυθμούς αύξησης και από το 1994 αρχίζει να υπάρχει πρωτογενές πλεόνασμα, για πρώτη φορά ύστερα από τριάντα χρόνια. Τα πρωτογενή πλεονάσματα των τελευταίων ετών του 20ού αιώνα είναι τα υψηλότερα που έχουν καταγραφεί

⁸³ Λ. Κατσέλη, «*Η Αχιλλείος Πτέρνα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*», Η Ελληνική Οικονομία 1997, Επιλογή 1997, σ. 88.

⁸⁴ Λ. Κατσέλη, *Η Ελληνική Οικονομία μετά το Μάαστριχτ: Προκλήσεις και επιλογές Πολιτικής* στον τ., Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας Αθήνα, 1997 σ. 507 .

μεταπολεμικά.⁸⁵ Σε συνδυασμό με τη μείωση των επιτοκίων, που επιταχύνεται δραματικά από τη στιγμή που το ευρώ πρακτικά καταργεί το συναλλαγματικό κίνδυνο, τα πλεονάσματα επιτρέπουν να συγκρατηθεί το δημόσιο χρέος και να μειωθούν σημαντικά οι δαπάνες για τοκοχρεολύσια.

Από το 1994 σημειώνονται δώδεκα έτη με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι μάλιστα, από το 1996 και μετά, είναι υψηλότεροι από τους μέσους ρυθμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι επιδόσεις αυτές είναι οι καλύτερες που σημειώθηκαν μετά τη δεκαετία του 1970. Οι παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας ενισχύονται σημαντικά: η ετήσια αύξηση των επενδύσεων μετά το 1996, και των δημόσιων και των ιδιωτικών, κινήθηκε στα επίπεδα της εποχής 1961-1973.

Εξάλλου, η μείωση των επιτοκίων και η ουσιαστική εξάλειψη του συναλλαγματικού κινδύνου, χάρη στην ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης και στην κυκλοφορία του ευρώ, αποτελεί την καλύτερη δυνατή εγγύηση για τη διατήρηση του ρυθμού των επενδύσεων σε υψηλά επίπεδα⁸⁶.

Αυτή είναι μία οικονομική πολιτική σταδιακής προσαρμογής, με επίκεντρο τη βελτίωση των δημόσιων οικονομικών, την ανάκαμψη της οικονομίας, τη διαρθρωτική προσαρμογή και την αντιμετώπιση των συναλλαγματικών κρίσεων της περιόδου εκείνης. (βλ. πίνακα κατωτέρω)

⁸⁵ Γ. Στουρνάρας, *Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση*, Αθήνα 2008, σ. 37 επ.

⁸⁶ Λ. Κατσέλη, *Η Ελληνική Οικονομία μετά το Μάαστριχτ: Προκλήσεις και επιλογές Πολιτικής* στον τ., Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας, Αθήνα 1997 σ. 508 .

ΡΥΘΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΕΡΓΙΑ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΕΠ, 1989-2001					
Έτος	Ρυθμός ανάπτυξης %	Πληθωρισμός (ΓΑΤΚ) %	Ανεργία %	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως % του ΑΕΠ	Κατά κεφαλή ΑΕΠ (\$)
1989	3,8	13,7	7,5	-4,3	6683
1990	0,0	20,4	7,0	-4,7	8219
1991	3,1	19,5	7,7	-3,8	8729
1992	0,7	15,9	8,7	-2,0	9541
1993	-1,6	14,4	9,7	-2,6	8890
1994	2,0	10,9	9,6	-0,5	9582
1995	2,1	8,9	10,0	-2,4	11.073
1996	2,4	8,2	10,3	-2,6	11.716
1997	3,2	5,5	10,3	-2,6	11.332
1998	3,7	4,5	11,2	-	-
1999	3,5	2,1	12,0	-	-
2000*	3,8	2,0 (1)	11,3	-	-
2001*	4,1	-	10,4	-	-
*Προβλέψεις (1) Μάρτιος Πηγή : ΥΠΕΘΟ					

Τα σημαντικότερα ορόσημα της οικονομικής πολιτικής είναι τα ακόλουθα⁸⁷:

- Η επιτυχής αντιμετώπιση της συναλλαγματικής κρίσης, που συνδέεται με την απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων το 1994 και του τραπεζικού συστήματος
- Η επίτευξη μονοψήφιου πληθωρισμού τον Ιούλιο του 1995, μετά από εικοσιπέντε περίπου χρόνια.
- Η συμμετοχή της δραχμής στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ) στις 16 Μαρτίου 1998.
- Η ικανοποίηση των πέντε κριτηρίων σύγκλισης της Συνθήκης το 1999 (δημοσιονομικό έλλειμμα, δημόσιο χρέος, πληθωρισμός, επιτόκια, συναλλαγματική ισοτιμία).
- Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Φέιρα (Πορτογαλία) στις 19.6.2000 για υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα από 1.1.2001.

⁸⁷ Γ. Στουρνάρας, *Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση*, Αθήνα 2008, σ. 38 επ.

Στο επίκεντρο της οικονομικής πολιτικής τίθεται η δημοσιονομική προσαρμογή. Όλα τα μέσα πολιτικής έχουν αντιπληθωριστικό χαρακτήρα⁸⁸ και επικουρούν τη διαδικασία σύγκλισης. Η αυστηρή νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, η εισοδηματική πολιτική και η διαρθρωτική πολιτική βοηθούν τη σταδιακή σταθεροποίηση της οικονομίας.

Επίσης την περίοδο 1989-1993 εφαρμόζεται Α' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, το οποίο στόχευε σε συγκεκριμένες προτεραιότητες, όπως είναι ο εκσυγχρονισμός των βασικών υποδομών (28,8%), η ανάπτυξη της γεωργίας μέσα από διαρθρωτικές μεταβολές (6,1%), η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων (3,8%), η ενίσχυση του τουρισμού (8%), η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού (10,2%) και η μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων (50,3%)⁸⁹. Οι επενδύσεις αυτές ήταν ο κινητήριος μοχλός της αναπτυξιακής διαδικασίας, αλλά και ένας σημαντικός παράγοντας της αύξησης της παραγωγικότητας.

Επιπλέον, την περίοδο 1994-1999 εφαρμόζεται στη χώρα το νέο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 1994 -1999, το οποίο μέχρι το 1999 εξασφαλίζει μερική χρηματοδότηση επενδυτικών προγραμμάτων της τάξεως 25 δις. ECU⁹⁰, οι οποίοι συμπληρώνονται από τους πόρους του εθνικού σκέλους του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων και από τις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα. Οι άξονες ανάπτυξης του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης ήταν οι μεγάλες υποδομές, στις οποίες και διατέθηκε το 28% των πόρων, η ποιότητα ζωής (9%), η ανάπτυξη και η βελτίωση μέσω καινοτόμων δράσεων της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας (25%), το ανθρώπινο δυναμικό (13%) και η ανάπτυξη των περιφερειών (25%)⁹¹. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρεί κανείς την μεταβολή του ρυθμού ανάπτυξης την περίοδο απορρόφησης κοινοτικών πόρων.

⁸⁸ Γ. Παπαντωνίου (1996): *Εισηγητική έκθεση του προϋπολογισμού οικονομικού έτους*, Αθήνα 1997, σ. 5

⁸⁹ Ν. Κονσόλας, *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα 1997, σ. 298 και 299.

⁹⁰ IOBE, *Η Ελληνική Οικονομία, Τετραμηνίες Εκθέσεις Ετών 1995-1999*.

⁹¹ Ν. Κονσόλας, *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, 1997, σ. 304

Αύξηση του ΑΕΠ, 1986-1999			
		Ελλάδα	Ε.Ε. 15
Μέση ετήσια % μεταβολή ΑΕΠ	1986-1996	1,6	2,1
	1986-1991	2,2	3
	1991-1995	1	1,5
προβολές	1996-1999	3,8	2
ΑΕΠ κατα κεφαλήν (ΙΑΔ) Ε.Ε. 15 = 100	1986	59,2	100
	1987	57,4	100
	1988	58,3	100
	1989	59,1	100
	1990	57,4	100
	1991	60,1	100
	1992	61,9	100
	1993	64,2	100
	1994	65,2	100
	1995	66,4	100
	1996	67,5	100
προβολές	1997	69,2	100
	1998	68,6	100
	1999	69,3	100

Πηγή: Ε.Ε. (1999). Έκτη Περιφερειακή Έκθεση για την Κατάσταση και Ανάπτυξη των Περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο.

Η επιμονή στην εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής και η συνέπεια στην επιδίωξη των στόχων συμβάλλουν στην ταχεία μείωση των επιτοκίων⁹². Η μείωση του πληθωρισμού και των ελλειμμάτων του δημοσίου, η αύξηση των επενδύσεων και η αύξηση του προϊόντος και της παραγωγικότητας επιτρέπουν τη χορήγηση πραγματικών εισοδηματικών αυξήσεων και τη βελτίωση των κοινωνικών παροχών.

Οι διαρθρωτικές αλλαγές που γίνονται μετά το 1996 από την Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ⁹³ είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Πραγματοποιείται η εξυγίανση και ιδιωτικοποίηση μεγάλου μέρους του χρηματοπιστωτικού συστήματος, εκσυγχρονίζεται το θεσμικό πλαίσιο των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, και απελευθερώνονται οι αγορές. Είναι ενδεικτικό ότι από το 1996 μέχρι το 1999 τα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις ξεπέρασαν τα 10 δισ.

⁹² Λ. Παπαδήμος, (1996): *Προκλήσεις για τη νομισματική πολιτική κατά την πορεία της ΟΝΕ*, Οικονομικό Δελτίο, Τράπεζα της Ελλάδος, (11-1996), σ. 63-75.

⁹³ Κ. Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004*, Αθήνα 2005

δολάρια, τοποθετώντας την Ελλάδα ανάμεσα στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα μεγαλύτερα έσοδα ιδιωτικοποιήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Η περίπτωση της Ολυμπιακής Αεροπορίας δεν είναι η μόνη. Παρόμοια παραδείγματα βρίσκει κανείς σε πολλές άλλες κρατικές επιχειρήσεις, π.χ. ΟΤΕ, ΔΕΗ ΕΥΔΑΠ.⁹⁴

Η αποτυχία του εγχειρήματος της αποκρατικοποίησης αναδεικνύει μαζί με την επίσης αποτυχημένη κρατική παρέμβαση της δεκαετίας του 1980 την αδυναμία της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας να διαχειρισθεί και να δώσει λύσεις, κατά την περίοδο αυτή, σε οξυμένα και σημαντικά προβλήματα. Η αδυναμία των κυβερνώντων να εφαρμόσουν μεταρρυθμιστικές πολιτικές αποτέλεσε το βασικό παράγοντα της αποτυχίας και των δύο αντίθετων πολιτικών.

Η κατάσταση αυτή άλλαξε μετά το 1995⁹⁵, με την υιοθέτηση στην Ελλάδα του στόχου της ΟΝΕ. Το πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης περιέλαβε την αύξηση ορίου μετοχοποίησης σε στρατηγικής σημασίας ΔΕΚΟ (π.χ. ΟΤΕ, Ελληνικά Πετρέλαια), την είσοδο στρατηγικών επενδυτών σε εταιρίες κοινής ωφέλειας, την πλήρη ιδιωτικοποίηση κρατικών τραπεζών (π.χ. Ιονική Τράπεζα, Μακεδονίας-Θράκης, Κρήτης, Κεντρικής Ελλάδος), την πλήρη ιδιωτικοποίηση μη στρατηγικών δημοσίων επιχειρήσεων (π.χ. Καταστήματα Αφορολογήτων Ειδών), καθώς και την πώληση των προβληματικών επιχειρήσεων που είχαν περιέλθει στον ΟΑΕ. Προώθησε, επίσης, την ευρύτερη δυνατή ιδιωτική χρηματοδότηση δημοσίων υποδομών, τόσο εθνικής όσο και τοπικής κλίμακας, με αποφυγή επιβάρυνσης του δημοσίου χρέους από εγγυήσεις και δανεισμό⁹⁶.

⁹⁴ Π. Λιάργκοβας, Β. Πατρώνης, *Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα 1974-2000*, στον τόμο (Β') Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004, σ. 177 επ.

⁹⁵ Π. Λιάργκοβας, Β. Πατρώνης, ό.π., σ. 178 επ.

⁹⁶ Π. Λιάργκοβας, Β. Πατρώνης, ό.π., σ. 179 επ.

Ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων, 2001-2002

Εταιρία	Μέθοδος ιδιωτικοποίησης και % πώλησης	Συνολικά έσοδα από Αποκρατικοποιήσεις (σε δις. €)	Κρατικό μερίδιο (%)
Άδεια δεύτερης και τρίτης γενιάς κινητής τηλεφωνίας (2001)		0.5	
ΟΠΑΠ (2001)	Αρχική δημόσια προσφορά (5,4%)	0.09	94.6
Διώρυγα Κορίνθου (2001)	Συμφωνία με στρατηγικούς επενδυτές (100%)	0.03	0
ΟΤΕ (2001)	Ανταλλαγή μετοχών (9%)	1.0	41.7
Οργανισμός Λιμένος Θεσσαλονίκης (2001)	Αρχική δημόσια προσφορά (25%)	0.02	74.3
Εταιρία Ύδρευσης Θεσσαλονίκης (2001)	Αρχική δημόσια προσφορά (26%)	0.01	74.5
Ναυπηγεία Σκαρामαγκά (2001)	Απευθείας πώληση (100%)	0.05	0
ΔΕΗ (2001)	Αρχική δημόσια προσφορά (16%)	0.46	84
Έκδοση προμετόχων (2001)		1.94	
ΕΤΒΑ (2002)	Απευθείας πώληση (67%)	0.51	7.8
Καζίνο Mont Parnes SA (2002)	Στρατηγικός επενδυτής (49%)	0.12	51
ΟΠΑΠ (2002)	Πρόσθετη προσφορά (19%)	0.51	75.6
ΟΤΕ (2002)	Πρόσθετη προσφορά (8%)	0.65	33.7

Πηγή: ΥΠΕΘΟ.

Πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων

Δημόσια επιχείρηση (%)	Ποσοστό κρατικής συμμετοχής	Μέθοδος ιδιωτικοποίησης (% πώλησης)	
ΕΛ.ΠΕ.	58.2	Στρατηγικός επενδυτής	23%
ΟΛΠ	100	-	25%
Olympic Airways (ΟΑ)	100	Νέα εταιρία	-
ΕΛΤΑ	100	Στρατηγικός εταίρος	μέχρι 10%
ΕΥΔΑΠ	61	-	10%
Ελληνικά Χρηματιστήρια	33	-	33%
Ταχ. Ταμιευτήριο	100	-	-
ΔΕΠΑ	65	Στρατηγικός επενδυτής	35%
ΕΤΑ	100	-	25%
Αγροτική Τράπεζα	82.3	-	-
ΔΕΗ	84	Πρόσθετη προσφορά	15%

Πηγή: ΥΠΕΘΟ.

Τα προγράμματα σύγκλισης που εφαρμόστηκαν την δεκαετία του 1990 πέτυχαν αναμφίβολα μείωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών της δεκαετίας του 1980.

Ένα άλλο εργαλείο άσκησης οικονομικής πολιτικής -ευρέως διαδεδομένο- την δεκαετία του 1990 είναι το χρηματιστήριο. Οι εξελίξεις στη χρηματιστηριακή αγορά βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της οικονομικής και κοινωνικής ζωής τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Η συγκεκριμένη οικονομική τάση ξεκίνησε από τις Η.Π.Α τη δεκαετία του 1980 και είχε ως στόχο την αύξηση της χρηματιστηριακής αξίας της

επιχείρησης και κατ' επέκταση της κερδοφορίας της⁹⁷. Συγκεκριμένα, την περίοδο 1999-2001 την τα έσοδα του ελληνικού Δημοσίου ενισχύθηκαν σημαντικά από τη φορολόγηση των χρηματιστηριακών συναλλαγών.

Τελικά, η Ελλάδα πετυχαίνει την εκπλήρωση των κριτηρίων της Συνθήκης του Μάαστριχτ και εντάσσεται στην ΟΝΕ την 1/1/2001. Η ελληνική οικονομία εισέρχεται στην εποχή του Ευρώ με ευνοϊκές προοπτικές. Ενισχυτικοί αυτής της άποψης είναι και οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης που επιτεύχθηκαν από την Ελλάδα κατά το 2001-2003 (βλ. πίνακα 17, Παράρτημα), και οι οποίοι είναι σημαντικά υψηλότεροι του μέσου όρου της Ευρωζώνης. Εντούτοις, ένα σημαντικό ερώτημα είναι κατά πόσον οι ρυθμοί αυτοί είναι διατηρήσιμοι. Η ερώτηση αυτή αποτελεί και το ζητούμενο για την ελληνική μακροοικονομική πολιτική εντός της ΟΝΕ. Το ζητούμενο είναι η επίτευξη πραγματικής σύγκλισης μέσα από διατηρήσιμη οικονομική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία⁹⁸, η ανάπτυξη είναι διατηρήσιμη όταν είναι μη πληθωριστική και αυτοτροφοδοτούμενη. Από το 2001 και ύστερα, ο ρυθμός πληθωρισμού στην Ελλάδα βρίσκεται σε ανοδική πορεία και σε επίπεδα περίπου διπλάσια από τον μέσο όρο των κρατών-μελών της ΟΝΕ. Από την άλλη, οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης οφείλονται κυρίως στην δημόσια επενδυτική δαπάνη για τα πρόσφατα αποπερατωθέντα μεγάλα έργα υποδομής και σε εκείνα που σχετίζονται με τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας. Κατά το διάστημα αυτό, σημειώθηκε μακροοικονομική σταθερότητα και μείωση των επιτοκίων και δημιουργήθηκαν ευνοϊκότερες, σε σχέση με το παρελθόν, προϋποθέσεις επιχειρηματικής εμπιστοσύνης.

Είναι όμως φανερό ότι ο οικονομικός αντίκτυπος των αγώνων από τα πρώτα κιόλας χρόνια της προετοιμασίας ήταν σαφώς μεγαλύτερος στην περίπτωση της Ελλάδας όπου τα οικονομικά μεγέθη της διοργάνωσης αντιπροσώπευαν σημαντικότερο ποσοστό του ΑΕΠ της χώρας έναντι του αντίστοιχου της Αυστραλίας, για παράδειγμα, η οποία είχε διοργανώσει την προηγούμενη Ολυμπιάδα. Την Εποχή που η Ελλάδα ανέλαβε τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων, υπολογισμένο ως κατά κεφαλή ΑΕΠ με βάση την αγοραστική δύναμη, ισοδυναμούσε περίπου με το 65% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ελλάδα επέτυχε το 2001 πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης 4,2%, ξεπερνώντας τον ευρωπαϊκό μέσο όρο

⁹⁷ Χ. Τάσσης, *Συνδικάτα και εργασιακές σχέσεις στην εποχή των «META»*, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος 2004, σ. 9.

⁹⁸ R. Clarida, J. Gali and M. Gertier, *Monetary policy rules in practice: some international evidence*, European Economic Review, (1998), 42 σ. 1033-1077.

(1,6%) κατά 2,4%. Το 2002, η Ελλάδα σημείωσε ρυθμό ανάπτυξης 3,4% έναντι 1,1% του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας το 2003 ήταν 5,9%, το 2004 4,6% και το 2005 περίπου 3,0% (βλ. πίνακα κατωτέρω).

Εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών μεγεθών - Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί (σταθερές τιμές 2000)		
Τρίμηνο	ΑΕΠ	
	εκατ. €	(v/v-4)
2001	142.001	4,2%
2002	146.885	3,4%
2003	155.613	5,9%
2004	162.807	4,6%
A' 2005	40.910	2,4%
B' 2005	41.229	1,5%
Γ' 2005	41.748	2,1%
Δ' 2005	42.571	3,0%
2005*	166.458	2,2%
A' 2006	42.543	4,0%
B' 2006	43.386	5,2%
Γ' 2006	43.890	5,1%
Δ' 2006	44.165	3,7%
2006*	173.984	4,5%
A' 2007	44.960	5,7%
B' 2007	45.269	4,3%
Γ' 2007	45.650	4,0%
Δ' 2007	45.886	3,9%
2007*	181.765	4,5%
A' 2008	46.193	2,7%
B' 2008	46.479	2,7%
γ' 2008	46.539	1,9%
δ' 2008	46.216	0,7%
2008*	185.427	2,0%
α' 2009	45.747	-1,0%
β' 2009	45.609	-1,9%
γ' 2009	45.393	-2,5%
δ' 2009	45.040	-2,5%
2009*	185.427	-2,0%

* προσωρινά στοιχεία

Πηγή: ΕΣΥΕ, Αναθεωρημένα στοιχεία, Μάρτιος 2010

Βασικές κινητήριες δυνάμεις της ελληνικής ανάπτυξης, η οποία βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στα ολυμπιακά έργα, ήταν η εγχώρια κατανάλωση και οι επενδύσεις, οι οποίες παρέμειναν σε υψηλά επίπεδα (7,7% το 2003) έναντι των πολύ χαμηλών αντίστοιχων ποσοστών της ευρωζώνης (-1,8% για το 2003).

Αντίθετα, η παραγωγική (μη κατασκευαστική) ιδιωτική επενδυτική δαπάνη και η ιδιωτική αποταμίευση, προϋποθέσεις εκ των ων ουκ άνευ για αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη, παρουσιάζουν (με μεμονωμένες εξαιρέσεις) στασιμότητα και καθοδική τάση, αντίστοιχα. Κατά τη διάρκεια της ολυμπιακής προετοιμασίας παραμένουν ως προβλήματα της ελληνικής οικονομίας η υψηλή ανεργία, το αρνητικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το κρατικό έλλειμμα καθώς και το δημόσιο χρέος. Το ποσοστό ανεργίας παραμένει σχεδόν σταθερό στα όρια του 10%, ενώ το ποσοστό του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ εξακολουθεί να ξεπερνά σημαντικά το εξαιρετικά υψηλό, για χώρα-μέλος της ΟΝΕ, άριστου 100%.

Επίσης την περίοδο 2000-2006 εφαρμόζεται στην Ελλάδα το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης⁹⁹, το οποίο προβλέπει ως άξονες ανάπτυξης την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων και την προώθηση της απασχόλησης, τις μεταφορές, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την αγροτική ανάπτυξη και την ανάπτυξη της αλιείας, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την κοινωνία της πληροφορίας και την περιφερειακή ανάπτυξη. Οι διατιθέμενοι πόροι κατανέμονται στην περίπτωση αυτή με σχέση 11%, 29%, 15%, 9%, 4%, 7% και 26% αντίστοιχα..

Προοδευτικά, οι παρεμβάσεις διαθέτουν όλο και μεγαλύτερους πόρους και αποκτούν όλο και περισσότερο στρατηγικό χαρακτήρα ως προς την αναπτυξιακή τους διάσταση σε αντιστοιχία με τους στόχους τους οποίους αυτές καλούνται να αντιμετωπίσουν. Η τάση αυτή εμφανίζεται με ιδιαίτερη σαφήνεια στο Β' ΚΠΣ. Εδώ οι στόχοι συγκεκριμενοποιούνται στις υποδομές (εθνικοί άξονες, σιδηροδρομικό δίκτυο, τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, φυσικό αέριο), στη βελτίωση των συνθηκών ζωής (αστική ανάπτυξη, υγεία και πρόνοια, περιβάλλον), στην ανταγωνιστικότητα (βιομηχανία και υπηρεσίες, έρευνα και τεχνολογία, τουρισμός και πολιτιστικά θέματα, γεωργία, αλιεία) και στο ανθρώπινο δυναμικό (εκπαίδευση και αρχική κατάρτιση, συνεχιζόμενη κατάρτιση και προώθηση της απασχόλησης, καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας, εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης).

⁹⁹ Ε.Ε. (28.11.2000), Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, 2000-2006, Βρυξέλλες.

Στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, παράλληλα με τους προηγούμενους στόχους, επιδιώκεται συστηματικά και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με στήριξη των νέων τεχνολογιών πληροφορίας. Στο ίδιο πρόγραμμα λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για τον προορισμό της ανεργίας, των φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά και για την ισότητα των φύλων, καθώς και για την προστασία του περιβάλλοντος. Η σημασία της περιφερειακής ή διαρθρωτικής πολιτικής αντανακλάται και στα ποσά που διατίθενται για παρεμβάσεις στο πλαίσιο της συγκεκριμένης πολιτικής. Τα ποσά αναφέρονται σε διαφορετικά αθροίσματα, που προκύπτουν από τα χρηματοδοτικά σχήματα των προγραμμάτων, όπως για παράδειγμα διαρθρωτικά ταμεία και ταμείο συνοχής. Επιπρόσθετα, τα ποσά αναφέρονται είτε σε δραχμές είτε σε ECU καθώς και σε τρέχουσες είτε σε σταθερές τιμές μιας συγκεκριμένης περιόδου. Μόνο μετά τη σταθεροποίηση της δραχμής και την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ ορίζεται η σταθερή σχέση του ευρώ προς 340,75 δρχ¹⁰⁰.

Συγκεκριμένα, η χώρα¹⁰¹, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια πέτυχε ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ μεγαλύτερους από τους αντίστοιχους της Ένωσης (2,5% για την Ευρώπη των 12, 2,6% για την Ευρώπη των 25 και 3,5% για την Ελλάδα την περίοδο 1999 έως 2001) και παρά τις σημαντικές αλλαγές που παρατηρούνται στις υποδομές της και στο επίπεδο ευημερίας μεγάλου τμήματος των κατοίκων της, εξακολουθεί να παρουσιάζει αδυναμίες σε ό,τι αφορά την απασχόληση, όπου η ανεργία κινείται περί το 10%, με ιδιαίτερα υψηλές τιμές στην ανεργία των νέων, των γυναικών και των μακροχρόνια ανέργων. Και αυτό παρά το γεγονός ότι στην Ελλάδα εργάζεται και ζει σημαντικός αριθμός οικονομικών μεταναστών. Από τα ανωτέρω στοιχεία, συνάγεται το συμπέρασμα ότι παρά την προσπάθεια της πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας, προς τον κοινοτικό μέσο όρο, τελικά οι διαρθρωτικές δομές της οικονομίας της χώρας εξακολουθούν να αποτελούν στοιχείο το οποίο περιορίζει την αποτελεσματικότητα των πόρων που διατίθενται στο πλαίσιο των διαρθρωτικών πολιτικών από την Ένωση και από τη χώρα (βλ. πίνακες 12, 13, 14, Παράρτημα).

¹⁰⁰ Ζ. Δεμαθάς, *Η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα διαρθρωτικά ταμεία και η Ελλάδα 1981-2004*, στον τόμο (Β') Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004, σ. 110.

¹⁰¹ Ευρωπαϊκή Ένωση, *Περιφερειακή Πολιτική και Συνοχή*, (1999), Έκτη Περιοδική Έκθεση για την Κοινωνική και Οικονομική Ανάπτυξη των Περιφερειών της Κοινότητας, Λουξεμβούργο.

Στην Τρίτη Έκθεση Συνοχής¹⁰² η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διατυπώνει τις προτάσεις της για τη χρηματοδότηση των διαρθρωτικών πολιτικών της νέας διαχωριστικής περιόδου 2006-2013. Αυτό που μένει να γίνει είναι η διαπραγμάτευση τόσο σε επίπεδο αρχών όσο και πόρων σε ένα χρονικό πλαίσιο που να επιτρέπει την εκπόνηση των σχετικών εγγράφων προγραμματισμού (Δ' ΚΠΣ για τη χώρα μας), έτσι ώστε αυτός να μπορέσει να διαδεχθεί ομαλά τη σήμερα ασκούμενη πολιτική ενδεχόμενα περί το 2008.

Η σχετική θέση των περιφερειών της χώρας στην Ευρώπη των 15 είναι τέτοια, ώστε αυτές, με την εξαίρεση της Περιφέρειας του Νοτίου Αιγαίου, να εξακολουθούν να είναι επιλέξιμες. Όμως, στην Ευρώπη των 25 εκτός επιλεξιμότητας τίθενται και οι Περιφέρειες Δυτ. Μακεδονίας, Στερεάς Ελλάδας, Αττικής και πάντα το Ν. Αιγαίο.

Εκτός επιλέξιμων περιφερειών τίθεται έτσι ένα ευρύτερο χωρικό σύνολο, στο οποίο κατοικεί βάσει στοιχείων το 46% του πληθυσμού της χώρας. (βλ. πίνακες 15α, 15β, Παράρτημα).

Την περίοδο 2007-2013 εφαρμόζεται το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, το οποίο αποτελεί το έγγραφο αναφοράς για τον προγραμματισμό των Ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε εθνικό επίπεδο για την περίοδο 2007-2013. Εκπονήθηκε στο πλαίσιο της νέας στρατηγικής προσέγγισης για την Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την οποία το ΕΣΠΑ «εξασφαλίζει ότι η συνδρομή από τα Ταμεία συμβαδίζει με τις κοινοτικές στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές για τη συνοχή και προσδιορίζει το σύνδεσμο μεταξύ των κοινοτικών προτεραιοτήτων αφενός και του εθνικού προγράμματος μεταρρυθμίσεων αφετέρου»¹⁰³.

Εξετάζοντας συνολικά την μακροοικονομική πολιτική¹⁰⁴ που ακολούθησε η Ελλάδα την δεκαετία του 1990, συμπεραίνει κανείς ότι έθεσε υπερβολικό βάρος στην σταθεροποίηση με νομισματικά μέσα, χωρίς να προωθήσει ταυτόχρονα σε ικανοποιητικό βαθμό την δημοσιονομική προσαρμογή και τις απαραίτητες διαρθρωτικές αλλαγές¹⁰⁵.

¹⁰² Commission of the European Communities (10.2.2004), *Building our Common Future Policy Challenges and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007-2013*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM (2004) 101 final, Brussels.

¹⁰³ Πηγή: <http://www.espa.gr/el/Pages/staticEuropeanIslands.aspx>.

¹⁰⁴ Λ. Παπαδήμος, *Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής και η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*, στο Επιλογή, 5/97, σ. 98 επ.

¹⁰⁵ Μ. Αργυρού, *Η ελληνική οικονομία στην ΟΝΕ: Περιορισμοί και Προοπτικές*, ΚΕΠΕ, Απρίλιος 2005, σ. 34-45.

Αν θεωρηθεί ως παράδειγμα αναφοράς, η Ευρώπη των 27, με βάση διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία που παρέχει η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) προκύπτουν οι εξής διαπιστώσεις¹⁰⁶:

Πρώτον, κατά την περίοδο 1997-2006, η Ελλάδα αύξησε το μέσο επίπεδο ευημερίας της (το κατά κεφαλήν εισόδημα σε μονάδες ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης) σε σχέση με το επίπεδο ευημερίας των εταίρων της στην ΕΕ των 27, κατά 12 εκατοστιαίες μονάδες (από 85 σε 97 με βάση ΕΕ-27=100).

Δεύτερον, κατά την ίδια περίοδο, αυξήθηκε το επίπεδο των τιμών της σε σχέση με το επίπεδο των τιμών των εταίρων της στην ΕΕ των 27 κατά 2.5 εκατοστιαίες μονάδες (από 87.6 σε 89 με βάση ΕΕ-27=100). Κατά την περίοδο εισαγωγής του ευρώ σε φυσική μορφή και προσαρμογής των τιμών σε αυτό σε ορισμένες χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του σχετικού επιπέδου τιμών: Στην Ελλάδα από 82.3 το 2001 σε 85.9 το 2003, στη Γαλλία από 104.1 σε 110, στην Ισπανία από 85 σε 88.3, στην Ιταλία από 99.7 σε 103.6, στην Ολλανδία από 103 σε 107.8, στην Ιρλανδία από 119.3 σε 126.4).

Τρίτον, η Ελλάδα το 2006 ήταν 15η στην ΕΕ των 27 σχετικά με το μέσο επίπεδο ευημερίας της και 15η από πλευράς σχετικού επιπέδου τιμών. Σε σχέση με την ΕΕ των 15, η Ελλάδα καταλάμβανε την 14η θέση και στις δύο κατατάξεις (μία θέση πάνω από την Πορτογαλία).

Το κατά κεφαλήν εισόδημα της Ελλάδας σε μονάδες ισοδύναμης αγοραστικής δύναμης αυξήθηκε τα τελευταία δέκα χρόνια σε σχέση με αυτό των εταίρων της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επειδή αυξήθηκε η σχετική παραγωγικότητα της. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Μεταξύ άλλων:

- Βελτιώθηκε το πλαίσιο άσκησης της οικονομικής πολιτικής.
- Σταθεροποιήθηκε η οικονομία με την εισαγωγή του ευρώ.
- Αυξήθηκαν οι επενδύσεις.
- Πραγματοποιήθηκαν έργα υποδομής.
- Υπήρξε εισροή πόρων από την ΕΕ.
- Υπήρξε εισροή εργατικού δυναμικού (οικονομικοί μετανάστες).

¹⁰⁶ Γ. Στουρνάρας, *Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση*, Αθήνα 2008, σ. 53.

- Αναδιαρθρώθηκε ο χρηματοπιστωτικός τομέας και έγινε πιο εξωστρεφής.

Δυστυχώς, η ελληνική οικονομία βρίσκεται σήμερα σε κρίση. Ήδη από τον Απρίλιο του 2009 η Ελλάδα έχει υπαχθεί στη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος, καθώς τα ελλείμματα του 2007 και του 2008 υπερέβαιναν την τιμή αναφοράς της Συνθήκης. Το 2009 το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης, όπως εγκαίρως είχε προειδοποιήσει η Τράπεζα της Ελλάδος, έφθασε το 12,9% και το δημόσιο χρέος το 115% του ΑΕΠ (βλ. πίνακες 16, 17, Παράρτημα).

Οι εξελίξεις αυτές πυροδότησαν μια σειρά υποβαθμίσεων της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας και μεγάλη διεύρυνση της διαφοράς αποδόσεων μεταξύ ελληνικών και γερμανικών κρατικών ομολόγων, με αποτέλεσμα την επιβάρυνση του κόστους δανεισμού και του κόστους εξυπηρέτησης του χρέους του Δημοσίου. Αυτό, με τη σειρά του, χειροτέρευσε τη δημοσιονομική θέση της χώρας, δυσχέρανε ακόμη περισσότερο τη δημοσιονομική προσαρμογή και είχε σοβαρές επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία και στο τραπεζικό σύστημα.

Στις σημαντικότερες ορατές πλευρές αυτής της κατάστασης εντάσσεται και η υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας, η οποία αποτυπώνεται ανάγλυφα στο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (βλ. πίνακα 18, Παράρτημα).

Σύμφωνα με την τελευταία Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος¹⁰⁷: *Το υψηλό δημόσιο χρέος (που ήταν της τάξεως του 115% του ΑΕΠ το 2009 —το υψηλότερο στη ζώνη του ευρώ, μαζί με εκείνο της Ιταλίας— και αναμένεται να συνεχίσει να αυξάνεται μέχρι και το 2011) και οι μεσομακροπρόθεσμες προοπτικές επιβάρυνσης των δημόσιων δαπανών λόγω της γήρανσης του πληθυσμού (π.χ. οι δαπάνες για συντάξεις αναμένεται να αυξηθούν από 11,7% του ΑΕΠ το 2008 σε 24,0% το 2050, όπως αναφέρεται στο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2009-2013) υποδηλώνουν το μεγάλο μέγεθος της κρίσης.*

Επιπλέον, η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση είναι πολύ χαμηλή ως ποσοστό του ΑΕΠ (η χαμηλότερη μεταξύ των χωρών της ζώνης του ευρώ), ενώ η καθαρή εθνική αποταμίευση είναι αρνητική. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών εξ ορισμού αντανάκλα την υστέρηση της εθνικής αποταμίευσης έναντι της εγχώριας επενδυτικής δαπάνης, η οποία “εκ ταυτότητος” ισοδυναμεί με την υστέρηση της συνολικής εγχώριας παραγωγής έναντι της συνολικής ζήτησης και δαπάνης. Η τελευταία οφείλεται στις μεγάλες και επί

¹⁰⁷ Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2009, Τράπεζα της Ελλάδος, 27 Απριλίου 2010, σ. 28-34.

σειρά ετών σωρευμένες απώλειες διεθνούς ανταγωνιστικότητας και βεβαίως, των μεγάλων δημοσιονομικών ελλειμμάτων.

Η ανεπάρκεια της ακαθάριστης εθνικής αποταμίευσης και η διαρκής τάση μείωσής της ως ποσοστού του ΑΕΠ την τελευταία 20ετία προκύπτει ανάγλυφα από τα εθνικολογιστικά στοιχεία: από 18,5% την πενταετία 1992-1996 μειώθηκε προοδευτικά φθάνοντας στο 5,0% το 2009. Τα ποσοστά αυτά είναι τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών της ζώνης του ευρώ.

Η ανωτέρω δεινή οικονομική κατάσταση, οδήγησε την Ελλάδα στην προσφυγή της στον μηχανισμό οικονομικής στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Το Υπουργείο Οικονομικών έστειλε στις 23 Απριλίου στο Eurogroup, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα την επιστολή με την οποία ζητούσε την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης.

Τελικά, οι υπουργοί Οικονομικών της ζώνης του ευρώ αποφάσισαν στις 2 Μαΐου στις Βρυξέλλες την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης της Ελλάδας. Το συνολικό ύψος αυτού του μηχανισμού, όπως ανακοίνωσε ο Πρόεδρος του Eurogroup Ζαν Κλοντ Γιουνκέρ, ανέρχεται σε 110 δισ. ευρώ, για τρία χρόνια, εκ των οποίων τα 80 δισ. ευρώ θα προέλθουν από τις 15 χώρες μέλη του ευρώ και τα 30 δισ. ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο¹⁰⁸.

Η προσφυγή στον Μηχανισμό Στήριξης συνοδεύτηκε από την λήψη αυστηρών οικονομικών μέτρων. Στις 4 Μαΐου Κατατέθηκε στη Βουλή το σχέδιο νόμου¹⁰⁹ "μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας, από τα κράτη-μέλη της ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο". Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου, το πρόγραμμα για την ανάκαμψη της οικονομίας προβλέπει μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής που ανέρχονται σε 11 μονάδες του ΑΕΠ ή περίπου 30 δισ. ευρώ έως το 2013, με στόχο το έλλειμμα να είναι κάτω του 3% του ΑΕΠ το 2014.

Τελικά, Στις 6 Μαΐου εκδόθηκε ο νόμος 3845/2010 - ΦΕΚ Α 65/06.05.2010 Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη - μέλη της Ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Το αυστηρό οικονομικό πρόγραμμα περιλαμβάνει ρυθμίσεις, όπως:

¹⁰⁸ Πηγή: www.taxheaven.gr

¹⁰⁹ Πηγή: <http://www.mnec.gr/el/nomothesia/nomosxedia/>

- *Αύξηση του συντελεστή του ΦΠΑ από το 21% στο 23%.*
- *Αύξηση των έμμεσων φόρων σε καύσιμα τσιγάρα και ποτά κατά 10%.*
- *Αύξηση των φόρων πολυτελείας.*
- *Αναπροσαρμογή του 13ου και 14ου μισθού στο δημόσιο.*
- *Μείωση υψηλών συντάξεων.*
- *Μείωση των αποζημιώσεων και αύξηση του ορίου των απολύσεων στον ιδιωτικό τομέα.*
- *Καμία αύξηση σε μισθούς και συντάξεις στο δημόσιο τομέα..*
- *Δημοσιοποίηση των δαπανών της κεντρικής κυβέρνησης και του προϋπολογισμού.*
- *Εξίσωση των ορίων ηλικίας των γυναικών στο δημόσιο τομέα από το 2011 και με τριετή προσαρμογή.*
- *Περικοπή των βαρέων και ανθυγιεινών επαγγελμάτων.*
- *Αναθεώρηση των συντάξεων αναπηρίας.*
- *Έκτακτη εισφορά στις κερδοφόρες επιχειρήσεις.*

Την περίοδο 1989-2008 παρατηρείται προσπάθεια της ελληνικής οικονομίας για μακροοικονομική ισορροπία. Η οικονομική πολιτική στρέφεται στις ιδιωτικοποιήσεις, στην προώθηση ιδιωτικών επενδύσεων, την οικονομική ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και την εξυγίανση των δημοσίων επιχειρήσεων. Παράλληλα, αναγνωρίζεται η ανάγκη για βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στη διεθνή αγορά, για εφαρμογή πολιτικών απελευθέρωσης των αγορών και για επίτευξη διαρθρωτικών αλλαγών. Όμως, παρά την υψηλή οικονομική ανάπτυξη την περίοδο 1996-2000, η ελληνική οικονομία εισέρχεται το 2009 σε κατάσταση ύφεσης και προσφεύγει στις 23 Απριλίου στον μηχανισμό οικονομικής στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Κεφάλαιο 6: Ελλάδα και Ευρωπαϊκός Νότος.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να αναφερθεί η σχέση της εξελικτικής πορείας της ελληνικής οικονομίας με την πορεία των οικονομιών των άλλων χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου. Οι τέσσερις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα και Ιταλία, στο πλαίσιο της ιστορικής και οικονομικής εξέλιξης παρουσιάζουν κάποια κοινά στοιχεία, βασικότερα από τα οποία είναι τα εξής:

- βρίσκονταν υπό δικτατορικό καθεστώς και με μια οικονομία στραμμένη προς την αυτάρκεια και τη στρατιωτική παραγωγή κατά το τέλος της δεκαετίας του 1930 η οποία δημιούργησε αναρίθμητα εμπόδια για την ορθή λειτουργία των αγορών και των επιχειρήσεων και στην Ισπανία προκάλεσε ακόμη και την κατάρρευση της χώρας
- επιδείκνυαν πολύ υψηλό ρυθμό ανάπτυξης κατά τη μεταπολεμική περίοδο μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο
- έχουν εισαχθεί σταθερά στην ΕΕ.

Έξι δεκαετίες αργότερα και οι τέσσερις χώρες της Νότιας Ευρώπης έχουν γίνει σταθερές δημοκρατίες, με την οικονομία τους να έχει βελτιωθεί σε τεράστιο βαθμό, και έχοντας περάσει μέσα από μια διαδικασία ένταξης, η οποία κρατάει ενωμένη την Ευρώπη σε ένα αδιάσπαστο δίκτυο ειρηνικών συναλλαγών και έχοντας καταστεί πιο ανοικτές από ποτέ στις παγκόσμιες αγορές¹¹⁰.

Παρά τις οικονομικές και κοινωνικές διαφορές που εξακολουθούν να υπάρχουν, πρέπει να σημειωθεί ότι η Νότια Ευρώπη δεν μπορεί πια να διακριθεί από την υπόλοιπη Δυτική Ευρώπη από την άποψη ότι θεμελιώδεις πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί αποτελούν μέρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πεδίο της πολιτικής, μόνο η Ιταλία μπόρεσε να κλείσει την παρένθεση της δικτατορίας ήδη κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, ενώ η Ισπανία έπρεπε να περιμένει ως το θάνατο του Φράνκο το 1975 για να αποκατασταθεί η δημοκρατία της, η Ελλάδα είχε μια ασταθή μεταπολεμική δημοκρατία που κατέληξε ξανά σε δικτατορία από το 1967 έως το 1974 και η Πορτογαλία "ξεφορτώθηκε" το Σαλαζαρισμό με τη μετάβαση στη δημοκρατία μεταξύ των ετών 1974 και 1976.

¹¹⁰ V. Zamagni, *Southern Europe: From the Periphery to the Center?*, Revue économique-vol51, no 2,3/2000, σ. 306 επ.

Παραδόξως πάντως η συνολική επίδοση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των τεσσάρων χωρών μεταξύ του 1950 και σήμερα δε διαφέρει σημαντικά¹¹¹.

Τούτο σημαίνει σίγουρα πως οι τέσσερις χώρες της Νότιας Ευρώπης τοποθετήθηκαν σε ένα περιβάλλον, το οποίο είχε ακατανίκητες συνέπειες στην ξεχωριστή τάση της καθεμίας, ωθώντας τις προς πολύ κοινά αποτελέσματα: όλες είχαν χαμηλό κόστος εργασίας και μετανάστευση, επίσης, λίγο ή πολύ αναπτυγμένους πυρήνες βιομηχανίας για την αρχή, εμπορικές συναλλαγές με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ευκαιρίες ανάπτυξης στις υπηρεσίες- ιδιαίτερα στον τουρισμό- και όλες είχαν ή απέκτησαν τη σταθερή πεποίθηση ότι η θέση τους ήταν εντός της διαδικασίας ένταξης στην Ευρώπη, με την Ιταλία σαφώς να ηγείται σε τούτο.

Η Ιταλία, η οποία πρωταγωνίστησε στη διαδικασία ένταξης στην Ευρώπη, εισήγαγε κατά την αναδόμησή της το εκτενέστερο σχέδιο εκβιομηχάνησης, ξεκινώντας από τα ενσωματωμένα κυλινδρικά χυτήρια χάλυβα εντός του πλαισίου του CEECA, ως την αυτοκινητοβιομηχανία, τις ηλεκτρικές συσκευές και τα μηχανικά εργαλεία, τα θερμοηλεκτρικά εργοστάσια και τα διυλιστήρια, αυξάνοντας σημαντικά το δυναμικό της και εισάγοντας τον εαυτό της στους μεγάλους παγκόσμιους παραγωγούς μηχανολογικών προϊόντων, ενώ παράλληλα δεν αποσύρθηκε από παραδοσιακούς τομείς της βιομηχανίας, όπως τα υφάσματα, η ένδυση, τα δερμάτινα προϊόντα, τα κεραμίδια και τα έπιπλα.

Στην περίπτωση της Ισπανίας, η αργή κίνηση της οικονομίας πριν από την απελευθέρωση του 1959 ακολουθήθηκε από μια εξαιρετικά γοργή ανάπτυξη που συνεχίστηκε αμείωτα ως το 1978. Μάλλον η δεκαετία του 1960 παρά του 1950 ήταν για την Ισπανία η χρυσή εποχή της εκβιομηχάνησης, με τη βιομηχανική μεταλλουργία και τη χημική βιομηχανία να ευθύνονται για τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Μετά την είσοδό της στην ΕΕ η Ισπανία προσαρμόστηκε με μεγάλη επιτυχία στους κανόνες της ΕΕ και εντασσόταν ολοένα και περισσότερο, τόσο από μακροοικονομική σκοπιά, όσο και με την πορεία της προς τη συμπίεση των μεγάλων επιχειρήσεων της σε γνήσια ευρωπαϊκές επιχειρήσεις μέσω ιδιωτικοποιήσεων και συγχωνεύσεων.

Η Πορτογαλία συνέχισε κατά τη μεταπολεμική περίοδο την προσπάθειά της να εκβιομηχανιστεί μέσω πενταετών προγραμμάτων, τα οποία δεν είχαν ιδιαίτερη

¹¹¹ V. Zamagni, *Southern Europe: From the Periphery to the Center?*, Revue économique-vol51,no 2,3/2000, p. 307 επ..

επιτυχία, αλλά επέτρεψαν στην Πορτογαλία να μετάσχει στο ξέσπασμα της παγκόσμιας ανάπτυξης. Στην αρχή της δεκαετίας του 1960 η και Πορτογαλία ξεκίνησε μια διαδικασία ανοίγματος, μάλλον στο ίδιο πνεύμα με την Ισπανία. Από την άλλη πλευρά πάλι, μόνο μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας της και σε συνδυασμό με την από κοινού της ένταξη στην ΕΕ με την Ισπανία εντάχθηκε η πορτογαλική οικονομία σταθερά στον ανταγωνισμό των κρατών της Δυτικής Ευρώπης.

Όσον αφορά την ελληνική μεταπολεμική ανάπτυξη μέχρι σήμερα, η ένεση της μεγάλης οικονομικής ενίσχυσης από το Σχέδιο Μάρσαλ στην ελληνική οικονομία μαζί με τον επεκτεινόμενο διεθνή ανταγωνισμό ήταν εκείνο που επέτρεψε στην Ελλάδα να συμμετέχει στους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που ζούσαν οι άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης¹¹².

Ούτε τα χρόνια της δικτατορίας, αλλά ούτε και η παγκόσμια κρίση του 1970 εμπόδισαν την πορεία αυτή που κατέστησε την Ελλάδα μία από τις πιο γοργά αναπτυσσόμενες από τις τέσσερις οικονομίες του ευρωπαϊκού Νότου ως το 1980. Η Ελλάδα αποδείχθηκε ωστόσο ανίκανη να εκμεταλλευτεί τις ελεύθερες αγορές μετά την είσοδό της στην ΕΕ.

Είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι παρά τις προσπάθειες της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία για πραγματική σύγκλιση με τα υπόλοιπα κράτη της ΟΝΕ, δεν κατάφερε να φθάσει το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών του Ευρωπαϊκού «Βορρά».

Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση του World Economic Forum (WEF)¹¹³ με τίτλο «Επισκόπηση της Λισαβόνας 2010. Προς μία περισσότερο ανταγωνιστική Ευρώπη;», με την οποία αποτιμώνται οι επιμέρους επιδόσεις των χωρών της Ε.Ε. σε σχέση με τους στόχους της Λισαβόνας (για ανταγωνιστικότητα και βιώσιμη ανάπτυξη) η Ελλάδα καταλαμβάνει την 23^η θέση ενώ οι Ιταλία και Ισπανία βρίσκονται στην 24^η και 19^η θέση, αντιστοίχως. Αυτές οι τρεις χώρες μαζί με την Πορτογαλία έχουν χαμηλές επιδόσεις στους δείκτες κοινωνικής ισότητας, αγοράς εργασίας, καινοτομίας και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Επίσης, έχουν υψηλά επίπεδα ανισότητας και ελάχιστα επίπεδα δεξιοτήτων. Παρά τα χαμηλά επίπεδα απασχόλησης, η παραγωγικότητα παραμένει ασθενής, ενώ έχουν σημειώσει πολύ αργή πρόοδο όσον αφορά τη βελτίωση των επιδόσεών τους.

¹¹² V. Zamagni, *Southern Europe: From the Periphery to the Center?*, Revue économique-vol51, no 2,3/2000, σ. 305 επ.

¹¹³ Πηγή: www.weforum.org

Κεφάλαιο 7: Συμπεράσματα-προτάσεις.

Μετά το β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον εμφύλιο, η Ελλάδα πέτυχε αξιοσημείωτες οικονομικές επιδόσεις μετά την υποτίμηση της δραχμής και την πρόσδεση της στο δολάριο το 1953. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε και διεθνώς ως η 'χρυσή' οικονομική περίοδος των μεταπολεμικών χρόνων, με κύριο γνώρισμα την ανάπτυξη του κράτους ευημερίας, σε αντίθεση με το 'κράτος του πολέμου' της προηγούμενης περιόδου. Στην Ελλάδα η περίοδος αυτή διακρίθηκε και από την έλλειψη ανεξαρτησίας των εργατικών συνδικάτων, με αποκορύφωμα την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974) κατά τη διάρκεια της οποίας σημειώθηκε μείωση των πραγματικών μισθών.

Τη μεταπολιτευτική περίοδο αποκαθίστανται πλήρως οι δημοκρατικές ελευθερίες και επιχειρείται αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων των οποίων οι πραγματικοί μισθοί είχαν μειωθεί. Η αρχή της περιόδου αυτής συνέπεσε με την κατάρρευση του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton-Woods, γνώρισε δύο σημαντικότετους πετρελαϊκούς κλυδωνισμούς (το 1973-4 και το 1980-81) και τις συνέπειες της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο (1974). Σταθμός την περίοδο αυτή ήταν η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1981.

Κατά την περίοδο 1974-1994 η Ελλάδα γνώρισε υψηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού και χαμηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης απ' ό,τι οι υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, την περίοδο αυτή ο πολιτικοδημοσιονομικός κύκλος ήταν υπεύθυνος για τις συχνές ανατροπές της οικονομικής πολιτικής, ιδιαίτερα των δημοσιονομικών σταθεροποιητικών προγραμμάτων, τα οποία διαδραμάτιζαν το σημαντικό ρόλο στην οικονομική πολιτική¹¹⁴.

Από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1990 σημειώνεται σημαντική στροφή στην οικονομική πολιτική, με την εφαρμογή της οποίας η Ελλάδα ικανοποίησε τα κριτήρια σύγκλισης της Συνθήκης και έγινε μέλος της Ευρωζώνης. Αυτή ήταν μία οικονομική πολιτική σταδιακής προσαρμογής, με επίκεντρο τη βελτίωση των δημόσιων οικονομικών, την ανάκαμψη της οικονομίας, τη διαρθρωτική προσαρμογή και την αντιμετώπιση των συναλλαγματικών κρίσεων της περιόδου εκείνης.

¹¹⁴ Γ. Στουρνάρας, *Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση*, Αθήνα 2008, σ. 37.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας είναι η πολύ χαμηλή της εξωστρέφεια όσον αφορά στη δομή της παραγωγής της. Ακόμα και αν ληφθούν υπόψη το επίπεδο ανάπτυξης της, η γεωγραφική της θέση, η ξεχωριστή γλώσσα, ο πληθυσμός και όλες εκείνες οι μεταβλητές που συνήθως χρησιμοποιούνται για να ερμηνεύσουν την εξωστρέφεια¹¹⁵. Η Ελλάδα ήταν 12η στη σχετική κατάταξη εξωστρέφειας μεταξύ των παραδοσιακών 15 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1960 (το σχετικό ποσοστό ήταν 29%), και 13η το 2007, με το σχετικό ποσοστό στο 57.3% περίπου στο ΑΕΠ. Παράλληλα, είναι η χώρα-μέλος με το χαμηλότερο ποσοστό εξαγωγών στο ΑΕΠ (22%), ιδιαίτερα όταν συγκρίνεται με άλλες μικρές, ανοικτές οικονομίες όπως η Ιρλανδία (88%), η Αυστρία (51%), η Πορτογαλία (30%).

Σε γενικές γραμμές, η εξωστρέφεια ήταν μεγαλύτερη στις χώρες του Ευρωπαϊκού Βορρά από ότι στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, ενδεχομένως λόγω του ότι το ενδοκλαδικό¹¹⁶ εμπόριο είναι ευκολότερο (συνεπάγεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, μικρότερο κόστος μετακίνησης των συντελεστών της παραγωγής), απ' ότι το εμπόριο που στηρίζεται στα παραδοσιακά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Επιπλέον, οι 'μικρές' οικονομίες ήταν πιο εξωστρεφείς σε σχέση με τις 'μεγάλες', ενδεχομένως λόγω της ανάγκης για οικονομίες κλίμακας.

Η Ελλάδα το 1960 κατείχε, όπως ήδη έχει αναφερθεί, την 12η θέση στην κατάταξη με βάση την εξωστρέφεια, ενώ ο βαθμός εξωστρέφειας της ήταν 29%, υψηλότερος δηλαδή από αυτόν της Ισπανίας και της Ιταλίας, αλλά χαμηλότερος από το μέσο Ευρωπαϊκό. Η αντίστοιχη θέση κατάταξης για την Ελλάδα το 2007 ήταν η 13η ((Βλ. πίνακα 28, Παράρτημα), με βαθμό εξωστρέφειας κοντά στο 60% (Για την εξέλιξη των μεγεθών της ελληνικής οικονομίας και την κατάταξή της στην Ευρωζώνη και σε παγκόσμιο επίπεδο βλ. πίνακες 19, 19α, 20, 20α, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, Παράρτημα).

Μελετώντας λοιπόν την εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 1950-2010, προβάλλει το ερώτημα: Η Ελλάδα ανήκει στην «Περιφέρεια» ή στο «Κέντρο» του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος;

Η προσέγγιση σε αυτό το ερώτημα αποβαίνει σύνθετη και δυσχερής. Η σχέση της ελληνικής οικονομίας με τις οικονομίες άλλων ανεπτυγμένων χωρών είναι συμπληρωματική. Αυτό οφείλεται κυρίως σε δομικά χαρακτηριστικά της οικονομίας

¹¹⁵ Η εξωστρέφεια ορίζεται ως το ποσοστό του ακαθάριστου διεθνούς εμπορίου, δηλαδή του αθροίσματος των εισαγωγών και εξαγωγών, στο ΑΕΠ Στουρνάρας Γ, Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση, Αθήνα 2008, σ. 57.

¹¹⁶ Γ. Στουρνάρας, Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση, Αθήνα 2008, σ. 64.

που σχετίζονται με το ιστορικό γίνεσθαι της Ελλάδας. Η εξάρτηση από το εξωτερικό αποτελεί διαχρονικό στοιχείο της ελληνικής οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα εκδηλώνεται τόσο ως εμπορική εξάρτηση (εισαγωγή βιομηχανικών προϊόντων), όσο και ως δημοσιονομική (υψηλό δημόσιο χρέος).

Στην μεταπολεμική περίοδο, η παρέμβαση του εξωτερικού παράγοντα είναι έντονη μέσω του δόγματος Τρούμαν και του σχεδίου Μάρσαλ. Το αποικιοκρατικό παρελθόν της χώρας, η παρεμπόδιση κάθε ντόπιας εκβιομηχάνισης και η προσπάθεια προσαρμογής των δομών της πρωτογενούς παραγωγής στις ανάγκες των μητροπόλεων είναι ορισμένοι από τους παράγοντες που έδρασαν ανασταλτικά στην αυτόνομη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι η πράγματι ισχυρή επιρροή των ξένων διαμεσολαβείται από τους εγχώριους θεσμούς, τους συσχετισμούς μεταξύ των εθνικών ελίτ και τις ιστορικά διαμορφωμένες σχέσεις κράτους – κοινωνίας.

Επιπλέον, λαμβάνοντας κανείς υπόψη το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα και προσπαθώντας να προσδιορίσει το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας, μπορεί να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας-τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο- είναι χαμηλό σε σύγκριση με άλλες αναπτυγμένες χώρες του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος (βλ. πίνακες 29, 30, 31, 32, Παράρτημα).

Επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι τομείς αιχμής αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν οι κατασκευές, ο τουρισμός και η ναυτιλία και όχι η βαριά βιομηχανία. Επιπρόσθετα το διαρκώς αυξανόμενο παθητικό του ισοζυγίου εξωτερικού εμπορίου σε συνδυασμό με τον υψηλό εξωτερικό δανεισμό καθιστούν δυσχερή την ανεξάρτητη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Σήμερα, ύστερα από 50 περίπου χρόνια οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας αναστέλλουν την ολοκλήρωση της μετάβασης της Ελλάδας από την «περιφέρεια» στο «κέντρο» του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Θεωρώ ότι οι ημιτελείς προσπάθειες οικονομικού εκσυγχρονισμού κατά τη μεταπολεμική περίοδο, σχετίζονται με την παρούσα κατάσταση της οικονομίας της, όπως συνέβη και με τις υπόλοιπες χώρες του «ευρωπαϊκού νότου».

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα ανήκει σε έναν υπερεθνικό οργανισμό -την ΕΕ- και σε μια ισχυρή νομισματική ένωση -την ΟΝΕ-, δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει τις

προϋποθέσεις βιώσιμης και αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης.. Η Ελλάδα -σε αντίθεση με την πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών- είναι υποχρεωμένη να διαθέτει σημαντικούς οικονομικούς πόρους για την άμυνα της. Η εποπτεία και η υπεράσπιση των εκτεταμένων συνόρων της είναι δαπανηρή. Επίσης αποτελεί χώρα διέλευσης αλλά και τόπο προορισμού ξένων παράνομων μεταναστών και προσφύγων.

Εκτός των άλλων, η Ελλάδα διαθέτει στενή παραγωγική βάση, περιορισμένη παρουσία προϊόντων υψηλής τεχνολογίας και είναι χώρα υπηρεσιών με περιορισμένη εξωστρέφεια και μικρό απόθεμα εισερχομένων ξένων άμεσων επενδύσεων.

Απαιτούνται λοιπόν συστηματικές διαρθρωτικές αλλαγές του αναπτυξιακού μοντέλου προκειμένου να γίνει λόγος για αυτόκεντρη και βιώσιμη ανάπτυξη. Στο επίκεντρο πρέπει να τεθεί η ολοκληρωμένη συνολική ανάπτυξη, δηλαδή μια ανάπτυξη που θα περιλαμβάνει την ανάπτυξη της οικονομίας, της τεχνολογίας, του περιβάλλοντος, της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, και τα αποτελέσματα της οποίας θα διαχέονται σε όλους τους γεωγραφικούς χώρους και σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, είναι αναγκαίο ένα αποκεντρωμένο, αποτελεσματικό, αναπτυξιακό κράτος, με σύγχρονο σύστημα διοικητικής αποκέντρωσης και ολοκληρωμένη δομή περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης. Κρίσιμο ρόλο παίζει ο σχεδιασμός με συγκεκριμένους, σωστά ιεραρχημένους, μετρήσιμους στόχους και με την αντίστοιχη δέσμευση πόρων. Η πραγματικά παραγωγική αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων εξακολουθεί να είναι ζητούμενο, όπως και η πλήρης και αποτελεσματική απορρόφηση τους.

Καθίσταται αναγκαία η μεγιστοποίηση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της Ελλάδας, τα οποία εντοπίζονται στη στρατηγική σημασία της γεωγραφικής της θέσης, στις μεταφορές, στις σύγχρονες υπηρεσίες ποιότητας, στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, στη βιολογική γεωργία, στον ποιοτικό τουρισμό, στον πολιτισμό και τον αθλητισμό. Τα πλεονεκτήματα αυτά θα πρέπει να αξιοποιηθούν με επενδύσεις, διεύρυνση της περιφερειακή αγοράς της ΝΑ Ευρώπης και της Μεσογείου και δραστηριοποίηση των ελληνικών επιχειρήσεων στις αγορές αυτές. Ταυτόχρονα πρέπει να δημιουργηθούν και νέα δυναμικά συγκριτικά πλεονεκτήματα που συνδέονται με τις νέες γνώσεις και τεχνολογίες¹¹⁷.

¹¹⁷ Έκθεση του Σ. Βαλυράκη, *Σύνοψη των κυριότερων συμπερασμάτων του forum για την αναζήτηση ενός νέου ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αμίν, Σ. 1976, Η άνιση ανάπτυξη: μελέτη πάνω στους κοινωνικούς σχηματισμούς του περιφερειακού καπιταλισμού, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.

Αμίν, Σ. & Κ. Βεργόπουλος 1975, Δύσμορφος καπιταλισμός, εκδ. Παπαζήσης Αθήνα.

Ανδρικοπούλου, Ελ., *Οι Περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 1995, εκδ. Θεμέλιο.

Αργυρού, Μ., *Η ελληνική οικονομία στην ΟΝΕ: Περιορισμοί και Προοπτικές*, ΚΕΠΕ, Απρίλιος 2005.

Βαϊτσος Κ.- Γιαννίτσης Τ., 1987, Τεχνολογικός Μετασχηματισμός και Οικονομική Ανάπτυξη, Αθήνα

Βαρβαρέσος Κ. 1952, «Το οικονομικόν πρόβλημα της Ελλάδος», Επιθεώρησις Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, τόμ. 2, τεύχ. 3, Απρίλιος/Σεπτέμβριος.

— 2002, Έκθεση επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.

Βεργόπουλος Κ. 1975, Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα.

— 1977, «Το προστατευτικό κράτος και οι κοινωνικές συμμαχίες. Η ελληνική κοινωνία κατά την περίοδο 1945-1952», Αντί, τευχ. 66, σελ. 14-18.

— 1983. «Εισαγωγή στη μελέτη της νεοελληνικής οικονομίας». Μηνιαία Επιθεώρηση, Νο 36, Μάιος σελ.46-69.

— 1984, «Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης 1944-1952», στο Γ Ιατρίδης (επιμ.), Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 529-559.

— 1987, «Συνέντευξη με τον Αντρέ Γκούντερ Φρανκ», Σοσιαλιστική Θεωρία και Πράξη, τεύχ. 2, Μάρτης/Απρίλης σελ. 41-55.

Βούλγαρης Γ., 2001, Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης, 1974-1990.

Γουλιέλμος Α. 1994, «Η κατάσταση της ελληνικής ναυτιλίας την περίοδο 1945-1967 και η ελληνική ναυτιλιακή πολιτική», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, σελ. 13-33.

Δεμαθάς Ζ., Η περιφερειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τα διαρθρωτικά ταμεία και η Ελλάδα, 1981-2004, στον τόμ. Β, Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, σελ.99-129 (επιμ.) Σακελλαρόπουλος, Θ., εκδ. Διόνικος Αθήνα.

Ελευθερίου Σ., *Ο ελληνικός καπιταλισμός: προβλήματα και διλήμματα*, τετράδια, τ.2/3, 1981.

Ζήκος Σ. 1994, «Ανάπτυξη και διαρθρωτικές μεταβολές στην ελληνική οικονομία, 1958-1966: διαχρονική ανάλυση στα πλαίσια του συστήματος εισροών-εκροών», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, σελ. 257-307.

Ζολώτας Ξ. 1945, Η πολιτική της Τραπέζης της Ελλάδος από 19 Οκτωβρίου 1944 μέχρι 8 Ιανουαρίου 1945, εκδ. Αρ. Παπαζήσης Αθήνα.

— 1950, Νομισματικό πρόβλημα και ελληνική οικονομία, Αθήνα.

Ιωακείμογλου Η., *Οι μεταπτώσεις της οικονομικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ*, στο Μ. Σπουρδαλάκης, επ., ΠΑΣΟΚ: Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία, Αθήνα 1988.

Καζάκος Π. 2009, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, όγδοη εκδ. Πατάκης Αθήνα.

Λάμπος Κ. 1982, «Υπανάπτυξη και μετανάστευση στην Ελλάδα», Μηνιαία Επιθεώρηση, Νο 12, Ιούνιος.

— 1983, Εξάρτηση, προχωρημένη υπανάπτυξη και αγροτική οικονομία της Ελλάδας, εκδ. Αιχμή, Αθήνα.

— 1988, Από την κρίση στην υπέρβαση του ελληνικού περιφερειακού καπιταλισμού, εκδ. Αιχμή, Αθήνα.

Καράγιωργας, Δ., *Οι οικονομικές συνέπειες της Στρατιωτικής Δικτατορίας στον τόμο Μελέτες Πάνω στην Σύγχρονη Ελληνική Οικονομία*, Αθήνα 1978.

Καρπαθιώτης Σ. 1978, «Οι πολιτικές δυνάμεις η ένταξη και το πρόβλημα της εξάρτησης-ανεξαρτησίας», στο Η ένταξη μας στην ΕΟΚ, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Κονσόλας, Ν., *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα 1997, εκδ. Θεμέλιο.

Κρεμμυδάς Β. 1994, «Η Ελλάδα του 1945-1967: το ιστορικό πλαίσιο», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα σελ. 15-19.

Κωστής, Κ. 1999, Ο μύθος του ξένου, ή η Pechiney στην Ελλάδα, εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα.

Λιάργκοβας, Π., Πατρώνης, Β., *Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα 1974-2000*, στον τόμο (Β') Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα 2004.

Λιοδάκης Γ. 1994, «Κοινωνικό-θεωρητικές βάσεις και πρακτικές οικονομικού προγραμματισμού στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα σελ. 77-95.

Λώλος, Ευ., *Ευρωπαϊκοί διαρθρωτικοί πόροι: ο ρόλος τους στην ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας*", Οικονομικό Δελτίο 17, 7/01.

Μάλιος, Μ. 1979, Η σύγχρονη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ελλάδα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Martinussen J., 2007, Κοινωνία, Κράτος, Αγορά, θεωρίες της ανάπτυξης, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.

Μηλιός, Γ., 1988: Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη, Αθήνα.

Μηλιός Γ.- Ιωακείμογλου Η., 1990, Η διεθνοποίηση του ελληνικού καπιταλισμού και το ισοζύγιο πληρωμών, Αθήνα.

— 2004, Το εξωτερικό εμπόριο και οι φάσεις ανάπτυξης της Ελλάδας (1960-1990), στον τόμ. Α΄, Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα, σελ. 63-80 (επιμ.) Σακελλαρόπουλος, Θ., εκδ. Διόνικος Αθήνα.

Μουζέλης, Ν. 1978, Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης εκδ. Εξάντας Αθήνα

Μπαμπανάσης, Σ. & Κ. Σούλας 1976, Η Ελλάδα στην περιφέρεια των αναπτυγμένων χωρών, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Μπαμπανάσης, Σ. 1994, «Η οικονομική ανάπτυξη και οι κοινωνικές επιπτώσεις της στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, Αθήνα σελ. 37-59.

Μπάτσης, Δ. *Η βαριά βιομηχανία στην Ελλάδα*, Αθήνα 1977, εκδ. Θεμέλιο.

Νικολινάκος, Μ. 1974, «Η έννοια του οικονομικού Νότου και το πρόβλημα Βορρά Νότου στην Ευρώπη», Οικονομικός Ταχυδρόμος, τεύχ. 1060, 27 Αυγούστου.

— 1976, Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό, εκδ. Νέα Σύνορα Αθήνα.

— 1977, Εξάρτηση και οικονομική ανάπτυξη, εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Νικολόπουλος Η. 2004, «Οικονομία και πολιτική την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας, 1967-1974», στο Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), Οικονομία και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, τόμ. Β΄, εκδ. Διόνικος, Αθήνα σελ. 255-266.

Παπαδήμος, Λ., (1996): *Προκλήσεις για τη νομισματική πολιτική κατά την πορεία της ΟΝΕ*, Οικονομικό Δελτίο, Τράπεζα της Ελλάδος, (11-1996)

Παπανδρέου, Α. 1974, Πατερναλιστικός καπιταλισμός, εκδ. Καρανάση, Αθήνα.

— 1975α, Ιμπεριαλισμός και οικονομική ανάπτυξη, εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

— 1977α, Μετάβαση στο σοσιαλισμό. Προβλήματα και στρατηγική για το ελληνικό κίνημα, εκδ. Αιχμή, Αθήνα.

— 1977β, Για μια σοσιαλιστική κοινωνία, εκδ. Αιχμή, Αθήνα.

ΠΑΣΟΚ 1974, Διακήρυξη βασικών αρχών και στόχων, Αθήνα, 3η Σεπτέμβρη.

— 1989, «Το πρόγραμμα της τρίτης τετραετίας», Αθήνα.

Πεσμαζόγλου, Β., «Ελληνική δικτατορία και ΕΟΚ: Οικονομία, πολιτική, ιδεολογία», στο Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, Η δικτατορία 1967-1974, Αθήνα 1999.

Πέτρας, Τ. 1982, «Σημειώσεις για την πολιτική οικονομία της Ελλάδας», Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής, τεύχ. 6, Δεκέμβρης, σελ. 5-11.

Πουλαντζάς Ν. 2006, Η κρίση των δικτατοριών (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Ριζάς, Α. & Β. Χωραφάς (επιμ.) 2005, Ανδρέας Γ. Παπανδρέου: κείμενα στο Monthly Review, εκδ. The Monthly Review Imprint, Αθήνα.

Σακελλαρόπουλος, Θ. (επιμ.) 2004, Οικονομία και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, τόμ. Α' και τόμ. Β', εκδ. Διόνικος Αθήνα.

— 2004, «Η οικονομική εξουσία στη μεταπολεμική Ελλάδα. Κρατικές τράπεζες και βιομηχανία, στο Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), Οικονομία και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, τόμ. Β', εκδ. Διόνικος Αθήνα, σελ. 183-200.

Σακκάς Α. 1994, «Τα αναπτυξιακά προγράμματα της περιόδου 1947-1966 και η σχέση τους με τον ενδεικτικό προγραμματισμό», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, σελ. 59-76.

Σταθάκης Γ. 1994, *Η οικονομική πολιτική των ΗΠΑ στην Ελλάδα 1949-1953: σταθεροποίηση και νομισματική μεταρρύθμιση», στο Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα σελ.41-56.

— 2004, Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ-η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα, Αθήνα.

Στουρνάρας Γ., Αλμπάνη Μ., 2008, Η Ελληνική Οικονομία μετά την κρίση: αναζητώντας ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο, Αθήνα.

Τάσσης Χ., Η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι την πτώση της δικτατορίας, στο Monthly Review, No 54(119), 06/2009, σελ.5 6-72. εκδ. The Monthly Review Imprint, Αθήνα.

— 2009, ΠΑΣΟΚ και θεωρία της εξάρτησης: η ριζοσπαστική νομιμοποίηση της πολιτικής μετριοπάθειας, στο Monthly Review, No 60(125), 12/2009, σελ.122-142. εκδ. The Monthly Review Imprint, Αθήνα.

Φραγκιαδάκης Α., 2007, Ελληνική Οικονομία, 19^{ος} -20^{ος} εκδ. Νεφέλη, Αθήνα.

Χωραφάς Β. 1982, «Η μεταπολεμική διεθνοποίηση του κεφαλαίου και ο ελληνικός καπιταλισμός», Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής, τεύχ. 6, Αθήνα, Δεκέμβρης, σελ. 37-48.

Χωραφάς, Β., *Το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο*, Αντιθέσεις, τ. 10/1983.

Ψυρούκης, Ν. 1976, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1940- 1967)*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

Amin, S. 1974, «Accumulation and Development: A Theoretical Model», *Review of African Political Economy*, τόμ. 1, τεύχ. 1, σελ. 1 -8.

Baran, A.P., *The Political Economy of Growth*, Modern Reader Paperbacks, Νέα Υόρκη/Λονδίνο, 1968.

Baran, P.A. & P. Sweezy, *Monopoly Capital*, Modern Reader Paperbacks, Νέα Υόρκη/Λονδίνο, 1966.

Clarida, R., Gali J. and Gertier M., *Monetary policy rules in practice: some international evidence*, *European Economic Review*, (1998), 42.

Clogg, R. & G. Yannopoulos 1972, *Greece under Military Rule*, Seeker & Warburg, Λονδίνο.

Featherstone, K. & D. Katsoudas 1987, *Political Change in Greece: Before and After the Colonels*, Croom Helm, Λονδίνο.

Frank, A.G. 1966, «The Development of Underdevelopments, *Monthly Review*, Vol. 18, No 4, σελ. 17-31.

— 1971, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Penguin Books, Νέα Υόρκη/Λονδίνο.

Frank, A.G. & D.L Johnson, 1972, *Dependence and Development*, Doubleday & Co., Νέα Υόρκη.

Katseli L., 1990, *Economic Integration in the Enlarged European Community*, in C.Bliss and J.Braga de Macedo, *Unity with diversity in European Economy: The Community's Southern Frontier*, Cambridge University Press.

Magdoff, H. 1969, *The Age of Imperialism*, Modern Reader Paperbacks, Νέα Υόρκη/Λονδίνο.

Mouzelis, N. 1980, «Modern Greece: Development of Underdevelopment? », *Monthly Review*, Vol.32, No 7, Δεκέμβριος σελ. 13-25.

Pagoulatos G., 2003, *Greece's New Political Economy*, Hampshire-New York.

Poulantzas N., *La Crise des Dictatures*.Portugal, Grèce, Espagne, 1975

Serafetinides,M./G.Serafetinides/M.Lambrinides & Z. Damathas 1981, “The Development of Greek Shipping Capital and its Implications for the Political Economy of Greece», Cambridge Journal of Economics, Σεπτέμβριος, Οξφόρδη.

Spourdalakis, M. 1984, «Towards an Understanding of Greek Politics», Hellenic Studies, τόμ. II, τεύχ. 2, Φθινόπωρο.

Zamagni, V., *Southern Europe: From the Periphery to the Center?*, Revue économique-vol51, no 2,3/2000.

Άλλες Πηγές

Εκθέσεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος (ετών 2000-2009)

Εκθέσεις ελληνικής οικονομίας του IOBE ετών 1992-2010.

Οικονομικές εξελίξεις (ετών 2000-2004) του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ